

*Euripides viszonya a képző-
művészethez.*

Írta :

*F.)
Szivó's Lónát
bencés tanár*

Diss. TA 256

Diss. TA 256

326 bhsz
1925-26

EURIPIDES VISZONYA A
KÉPZŐMŰVÉSZETHZ.

É r t e k e z é s .

Irtta:

Szivós B. Donát

bencés tanár.

I.

Az irodalom és művészet kapcsolata a görög nép művelődésének fejlesztésében.

1.) Az irodalom és művészet viszonya (színházi, művészi nevelés.)

Minden embernek, minden nemzetnek szinte szellemi szükséglete a szépre való törekvés, akár tudatosan, akár öntudatlanul. Mikor az ember először épített lakóházat magának, nemcsak arra törekedett, hogy menedéket nyújtson számára az időjárás viszontagságai ellen, hanem már arra is gondolt, hogy annak az egyszerű kis kunyhónak a külső formája, felépítése izlésének is megfeleljen. A primitív embernél ez talán még csak öntudatlan szépre való törekvés volt, de később folyton és folyton jobban kezdte ezt öntudatosítani, vagyis a szépre öntudatosan törekedni.

Természetesen nem merült ez ki csak az anyagiak -
ban: a fa, kő és márvány használatában, ahol el-
ső sorban a használhatóságra törekedtek s csak
azután a szépségre, hanem tovább ment s éreztette
hatását a szellemiek terén is, ahol a főtörök -
vés már első sorban a szépségre irányult. Mert
nemcsak egy ház, egy korsó, egy szobor lehet szép,
hanem ugyanígy az lehet egy dal, egy zenedarab,
egy irodalmi mű is.

Ha ez a szépretörökvés szellemi szüksége
az embernek, akkor méginkább szükséglete ez a gö-
rögöknek, kiket úgy látszik nagyon ^{szeretett} az Isten, mi-
kor a művészi talentumot osztotta ki az emberek
között. A görög nép művészlélek volt. Művészete
abszolút. Mi csak csodálhatjuk, bámulhatjuk mű-
remekeit s fáradságos törtetéssel nagynehezen
eljuthatunk odáig, ahol ők voltak, de felül már
sohasem mulhatjuk azokat.

Kinkel „Euripides und die bildende Kunst“ c. tanulmányának ¹⁾ bevezetésében azt mondja, hogy a görögök kulturtörténete a Kr. e. V. században ugyszólván a költészetnek és képzőművészetnek az egyejoguságért vívott állandó harca volt. - Természetes, hogy a költészet előnyben van a képzőművészettel szemben, mert a költészet terén már tökéletes alkotások, befejezett műfomák állnak rendelkezésre, mint például az eposz teréz az Ilias és Odysseia; a líra is már általánosan ismert ezidőben úgyannyira; hogy a költészet említett két műfaja, mely a mitológia egész területét feldolgozta, elérte fejlődésének tetőpontját. A próza is épen az V. században indul lendületes fejlődésnek.- A képzőművészet

---

1.) Dr. Gottfried Kinkel:

Eur. und die bildende Kunst, Berlin, 1871.

ellenben még nem régen nőtt ki archaikus korából és a teneai Apollók, merev, egy darab fából faragott, idomtalan Hera szobrok után most kezd erőre kapni, az arcokba érzelmet és mozgalmasságot vinni. De azért a költészet még mindig mint nevelő eszköz jár előtte a képzőművészetnek, melyből tárgyatis gondolatot merithetnek a művészek alkotásaikhoz.

Az V.század körül a képzőművészet rohamos fejlődésnek indul. Egyre jobban kapcsolódik a költészettel, hogy a közös nagy célt és feladatot teljesithessék. Ez a feladat pedig a görög nép kulturnevelése.- Mivel a görög művésznép volt, élénken érdeklődött az irodalomban és művészetben rejlő szép iránt. Természetesen nem abban az értelemben, hogy az utolsó hegyi pásztor is tudta volna élvezni Praxiteles hullámvonalait, Hermesének finoman kidolgozott haját és

finom görög arcélét, vagy Homeros szerkezetű finomságait, vagy leíró, jellemző erejét, hanem abban az értelemben, hogy a szép élvezete nem a felső tízezer joga és kiváltsága volt. Sőt a görögöknél egyenesen népnevelési eszköz volt. Kezdetben csak az irodalom, de az V. században a képzőművészet is. Az irodalmi recitációknak, felolvasásoknak, szindaraboknak, a pompás épületek megalkotásának célja az volt, hogy a görög nép kulturáját fejlesszék, hogy az akkori generáció érzékét megnemesítsék.¹⁾ Mint Fináczy²⁾ mondja: Ha a gyermek kiment az utcára, lépten - nyomon szépet látott. Emitt egy templom fenséges oszloprendjeivel, amott egy gyönyörű színház, vagy más

---

1) Kinköl: i.m. 13. L.

2) Az ókori nevelés története 85. L.

középület. Minden sarkon egy -egy szobor; nem utánzat, hanem kiváló művész eredeti alkotása ... . S mikor a palasstrájt, vagy gimnáziumot kereste fel, újból a formai szépség gazdag változatait látta maga előtt, nemcsak a testgyakorló helyek istenszobrain, hanem az élő emberi test plasztikus formáin, arányos mozdulatain.....Az egész közélet telidesteli volt művészi elemekkel, melyeknek együttes hatása alól senki sem vonhatta ki magát.

2.) Perikles.

És ez nem a véletlen műve volt, hanem öntudatos akarás eredménye. Perikles volt az első, ki a képzőművészetnek nagy népnevelő hatását felismerte. Mikor az állam a háborúk szerencsés befejezése után a béke nyugalmas, és áldásos éveit élvezte, Perikles nagyon sokat törődött népe műveltségének emelésével. Pártolja az irodalmat, Pheidiaszszal személyes barátságban él s ez biztosítja számára mindazon művészek közreműködését, kik abban a törekvésben, hogy a görög nép kulturfokát emeljék, Periklesszel egyetértettek.- Perikles azt javasolja a népnek, hogy a felesleges állami pénzeket művészi épületek emelésére és díszítésére fordítsa. - S itt nem állt meg. Az irodalom elé is ugyanazt a célt tűzte. Ezt a célt szolgálták a tragikusok, ezt Euripides is.

Euripides ifjúságában, mielőtt még a költészetnek szentelte volna magát, már foglalkozott a képzőművészettel. A Cod. Vat. azt mondja: „γενέσθαι μὲν αὐτὸν γασι κατ' ἄρχας ξωγράφον”

Egy másik, hosszabb életrajz már arról is tud, hogy egy festményét Megarában még később is mutatták. A kopenhágai kódexben ez van: „γασι δὲ αὐτὸν καὶ ξωγράφον γενέσθαι καὶ δείκνυσθαι αὐτοῦ πίνακις ἐν Μεγάρῳ.”

Gondoljunk el egy ideális lelket, kinek minden ambíciója az, hogy festő legyen; egy darabig, ebben a körben dolgozik s egyszerre egy ismeretlen körülmény miatt abbahagyja a festést és utána tollal rajzol lelkeket, jellemeket. Tudjuk nagyon jól ha le is teszi az ecsetet, azért szeme, megfigyelő képessége, konceptív ereje nem vesz el, hanem fejlődik tovább. Így volt ez Euripidesnél is. Ő is író lett a festőből, de

festői készsége megmaradt és fejlődött tovább. A festészettel való foglalkozás idején szokta meg, hogy a mindennapi életben előforduló jeleket, személyeket és eseményeket, melyek mellett a közönséges ember mint szürke hétköznapiságok mellett elmegy anélkül, hogy törődne vele, ő egy festő szemével nézte, mely a lényegest a lényegtelenről el tudja választani és a csoportosításokat, szituációkat áttekinthetővé tudja tenni. (Ez magyarázza meg, hogy Euripides költészete annyiszor adott tárgyat az utána következő képzőművészetnek.) Festészeti tanulmányai magyarázzák meg azt, hogy ami mások előtt holt anyag volt, abba ő életet lehelt s amit mások csak úgy félig éreztek át, előtte világos és határozott volt. ¹⁾ - Ez teszi érthetővé, - ami egyébként nagyon feltűnő volna, - hogy Euripides nagyon jól ismerte az anatómiát is, miáltal le-

írássai művésziek és plasztikusak voltak.²⁾

Egyszóval a képzőművészettel való foglalkozás határozott bélyeget nyom Euripides munkásságára.

Euripides tehát megértette Perikles intencióját, hogy az irodalomnak és a művészetnek akár külön-külön, akár együtt egy nagy és felséges célt kell szolgálnia: t.i. az athéni nép kulturfokának emelését. És ő ezt teljesítette. Erre vitték és segítették ifjúkori művészkísérletei, de méginkább Athénnek, hazájának lángoló szeretete, melyről ha csak és ahol csak lehetett, nem mulasztott el egy-egy dicsőítő megjegyzést felemlíteni,

Nézzük most részletesebben, mennyire siker-

---

1)

Kinkel: i.m. 20. L.

2)

Kinkel: i.m. 34. L.

rült ezt neki megváltatni: vagyis keressük a képzőművészetet Euripides ránkmaradt írásaiiban.

II.

A képzőművészet Euripidesnél.

Már az eddig említettek alapján is kétségtelennek kell tartanunk, hogy a képzőművészet okvetetlenül nyomot hagyott Euripides munkásságán. Egy ilyen művészlélek nem tudott közömbösen elmenni azon műemlékek mellett, melyeket Athénben látni alkalma volt. Mert semmi kétség abban, hogy mindaz amit Winckelmann¹⁾ a szobrászok, festők javára ír, okvetetlenül hatott Euripidesre is. Ő ugyanis azt mondja, hogy a képző-

1)

Geschichte d. Kunst des Altertums. Wien, 1776. I. 264. L.

művészek szépérzékének fejlődésére igen nagy hatással volt, hogy állandóan jelenlehettek a γυμνάσιον-okban, hol az ifjúság mezítelenül gyakorolta magát s így a test külső formaszépségeit a legapróbb izommozgásokkal együtt megfigyelhették és öntudatosíthatták. Amerre csak ment az ember, mindenütt bámulhatta ezeket az ifjú szépségeket s ami nagyon fontos nem csak ifjakon hanem női alakokon is. Nem kellett külön modellek után keresgélnie, hisz Spártában, mint Euripides Andromach. 598-ban mondja a spártai nők „mezitelen combbal, lenge mezben küzdenek” Ott volt azután a palaestra, Athén többi műkincse s mind ez nagy hatással lehetett az akkori művészgenerációra.

m De el tudjuk -e képzelni, hogy az a művész-szemű Euripides, ki maga is foglalkozott a képzőművészettel, ilyen szépségek mellett közömbö-

sen tudjon elhaladni ? Mert ha a szorosabb értelembe vett képzőművészettel már nem is foglalkozott, de a Parthenon frizei, a Propylaionok, a chryselethantin Athene szobor stb. nem maradhattak hatás nélkül Euripidesre drámáiban.

Hogy erről biztosabban meggyőződhesünk lásuk egyenkint, a képzőművészet egyes ágaiban mi csoda műkincsekről tesz említést Euripides.

1.) Építészet.

A Herakl. Mainom. 943. és köv. sorokban a
kyklops falak szerkezetét írja le és azt mond-
ja róluk, hogy igen magasak. S általában min-
denütt, ahol Argosról és Mykenéről van szó,
mindig beszél a kyklops falakról is. Így El.
1158. Troad. 1088. (itt azt mondja róluk, hogy
 $\sigma\upsilon\gamma\alpha\iota\alpha$), Phoënis. 1157. Iph. Aul. 534,
1501. Bacch. 15-.ben baktriai kőfalakról tesz
említést.

Tovább haladva az építészet történetében,
emlékeket őriz meg abból ^a/korból is, mikor a
házakat és temlomokat még fából építették.
Nyiltan ugyan nem mondja, hogy fából vannak,
de másképp csak nehezen lehetne megmagyarázni
a pajzsoknak, fegyverzsákmánynak és trófeumoknak
az architráva és a triglyphekre való akasztását.

Igy a Bacch 1219-ben Agaué a triglyphekre akarja akasztani Peⁿtheus fejét, El. 6-ban meg Agamemnon a templom falaira akasztja a barbár zsákmányt.

Az Iph. Taur. 113-ban ez van: „A triglyphok közt, nézd, elég nagy a nyílás leereszkedni.”- Ezen sor cáfolhatatlanul bizonyítja, hogy a triglyphek előre álló, négysarkú gerendafejek voltak; közöttük négyszögletes nyílások, melyeket később a kőből épült templomokon reliefszerű márványlapok (metopek) töltötték ki.-De méginkább bizonyítja ezt az Or. 1370. sora: „kúszva át a csarnok cédrusgerendáin dór triglyphosok közén.”

A γυαλον-okról, azaz a kincsesházakról, Andr. 1093, Jon. 220, Phoin. 237-tesz említést. Magán kincsesháZRól, a Hek. 1010-ben emlékezik meg.

Hek. 919 és következőkben egy jómódú család házának belsejét írja le részletesebben, említést téve még a tükörről, ágyrról is.-Iph. Aul.

582 és köv. Menelaosnak elefántcsonttal díszített palotájáról ír.

Annyi templomról tesz említést Euripides munkáiban, hogy ennek a felsorolása is sok lenne. Csupán csak néhány nevezetesebből emlékezünk itt meg. Ezen templomok közt meg lehet különböztetni honiakat és olyanokat, melyek külföldiek ugyan, de Athénnel azért mégis vonatkozásban vannak.

Amikor Jon 1479-80 ban azt mondja: „Aki a sziklatetőn, az olajfa ligetben uralkodik, ”akkor, mint később névszerint is mondja, Phoibosnak az athéni Akropolison levő templomáról beszél. Hippolyt. 30 és köv.- ben egy templom emelését jövendőli meg, melyet Phaidra emelt Kyprisnek a Pallas-bérc oldalán, s melyről a költő azt mondja: Hippolytos Aphroditéje lesz a neve. A költő itt post eventum jósol, mert Athénben az Akropolis

déli oldalán valóban volt egy szent hely, melynek Ἀγγοδίτη ἐφ' Ἱερολυσίω volt a neve. ¹⁾

A külföldi (legalább az ő számára külföldi) templomokról is elég gyakran van szó. Helena 241 és köv.-ben a Spártában lévő Ἐρεborίτῳ Pallas templomot írja le, melyben az istennő ércszobra is megvolt. A templom belseje is érclemezekkel volt borítva. - A Thessaliában lévő Thetideionról Andr. 20-ban emlékezik meg. Az eleusisi Kora és Demeter templomát a Hiketid. 20 és köv.-ben tárgyalja. A delphi-i templomról és annak frizeiről egyrészt már szoltunk, másrészt meg még a szobrászatnál lesz róla szó.

Iph. Taur. 1453. és köv.-ben Athena Tauropolos templomának építéséről beszél és itt írja le a kultuszt is. Andröm 1090 és köv. a delphi-i Apollon templomáról tesz említést, sőt egész

---

1)

Csengeri Hipp. 420.

részletesen leírja magát atemplomot. 1098-ban azt mondja, hogy őrséggel rakták meg az oszlopcsarnokot, az 1111. sorban a lépcsőket, az 1121. ben az ajtófélfát, az oltárt említi. Med. 1379. ben Hera Akraia templomáról szól. Ezenkívül a Cyclops-ban, hol egyébként a Cyclops lakását egész részletsen leírja, később a 290. és köv. sorokban sok templom nevét említi fel.

A szoros értelemben vett templomokon kívül találunk még adatokat a kisebb szent helyekre is, melyeket ναίσιχοι, λειμῶνες-nek mond. Így Phoin. 24, Iph. Anl. 1464., Hipp. 73 és köv. (77. versben ἐαρινή-nek mondja). Hek. 1273. -ban tesz említést Hekábe sirjáról, melyet "kutyahalom"-nak mond. Az Jon 223-4. ben írja le az ὀμφαλός-t, a föld közepét jelző követ, mely szalaggal volt átkötve és Gorgó-képpel (valójában Zeustól két különböző világtájra elbocsátott galamb, melyek itt

találkoztak) volt diszitve.- Egyébként az Jon azoró drámák egyike, mely tömve van képzőművészeti emlékekkel és állandó reminiszcenciákkal az áthéni műkincsekre.

Csak ilyen rövid átpillantást nyujtva is meggyőződhetünk, hogy a tartalmi szépségeken kívül ez a szempont sem lehetett közömbös az athéni színház látogatói előtt.

2. Szobrászat.

A képzőművészet ezen köréből már nincs oly bőséges adatunk, mint az építőművészetéből. Okatálán az, hogy ezt már nem tudja oly szoros összefüggésbe hozni tárgyával, mint a templomokat, magánházakat stb., mely körül és amelyben a görög élet jórésze lejátszódott. De azért innét is vessz elég adatot. Még pedig vagy úgy,

hogy az athéni vagy más tartományi szobrokról emlékezik meg, vagy pedig szép hasonlatokat merít ebből a tárgykörből.

Mintha csak dicsekedni akarna, vagy hogy folytonosan megemlítve öntudatosíttatni akarná hallgatóságával nemzeti műkincseit, igen gyakran emlékezik meg Athena ércszobráról. Ugyyszólván ezen célzásokból meg tudnánk alkotni magunknak azt a fönséges szobrot, ha egyébként nem ismerénk. Itt megint az Jon jön első sorban figyelembe. Az Jon több helyén is ír le Athénben levő e körbe vágó műemlékeket, vagy legalább is céloz rájuk. Mindjárt a darab elején említést tesz az Akropolis Parthenonjában levő Athena aranylándzsás szobráról:

„ Mert van Hellasnak egy nagyhirű városa
Aranylándzsás Pallastól vette a nevét
(Jon. 8., 9.)

A Phoin.1372-ben ugyanezen szobor aranypaj -
zsára céloz. A szobron levő Gorgo-fejet meg
igen sok helyen emliti. A Parthenonban levő

Athena Parthenosról a fragmentumokban így szól:

"ὁλολύξετ', ᾧ γυναικες, ὡς ἔλθῃ θεᾷ
χρυσῇν ἔχουσα Γοργόν' ἐπ' ἰκνουρος πόλει."

(Nauck Trag.Graec.fragm.353.)

El.1254-ben meg ezt mondja

"De menj Athénbe, s ott Pallas szobrát öleld
-ő Gorgó pajzsát tartja majd fejedfölé".

A Zeus-szobrokról Phoen.1250.:

"Πολύνευκες, ἐν σοὶ Ζηνὸς δευθῶσαι βρέτας
τροπαιον."

Phoen. 1473.-ban pedig, hogy győzzenek:

"Διὸς τροπαιον ἔδρασσαν βρέτας"

Most vegyük elő ismét Jon 190-230 sorait s
csodáljuk azt a páratlan művészetet, mellyel a
delphi-i templom frizeit és metoponjait rajzolja.

Az egyik metoponon ott látjuk Herakles tizenkét munkájának egyik jelenetét, amint aranykaszával lenyakazza a lernai hidrát az egyik oldalon, a másik oldalon ott van Jolans kezében a lobogó fáklya. - Utána egy másik képen Bellerophon Pegazusán lovagolva leszúrja a lángot okádó chimaerát.

Aztán a gigantomachia vonul el szemünk előtt „a kőfalon” oly hüen, részletesen, és plasztikusan, hogy az embernek az a gondolata támad, hogy Euripides jó sokáig csodálhatta ezt vagy a delphii templom oromfalain vagy frizein, vagy máshol.

Helena 241 és köv.-ben Pallas Athene spártai templomáról ír, melyben az istennő ércszobra is megvolt.

Az elveszett Hypsipyle című drámájának megmaradt 2 sora is egy oromzaton levő szobrokat ír le:

„ἰδού, πρὸς αἰθέρα ἑξαμίλλησι κόρας
 γειπτοῦς [ἐν αἰτ]οῖσι πρὸς βλέπον τύπους”¹⁾

A Hekabében lévő, gyönyörű, plasztikus szobrászati hasonlatról már megemlékeztünk.- Az Andromeda fragmentumok között van egy, mely szerint Perseus, mikor meglátja Andromedát a sziklához bilincselve, nem egy husból és vérből való nőre, hanem egy „σολῆς ἡγεμενός”-ra gondolt.²⁾

Érdekes az Alk.348 ésköv.-ben leírt intim jelenet is. Itt két dolgot is megfigyelhetünk. Ezen sorokban azt mondja ugyanis Admetos, hogy felesége művészekektől alkotott képmását özvegy-ágya vánkosaira fekteti s karjaiba zárva nevét susogja. Euripides tehát itt úgy állítja be a dolgot, hogy a művészet az ember vigasztalója.- A másik dolog, amit itt Euripides érint az, hogy

---

(1) Nauck: i. m. 764. fr.)

2) Nauck: i. m. 124. fr.

abban a korban már divott a portrékészítés. Mert nem lehet elgondolni, hogy Admetos bánatát enyhítette volna bármilyen kődarab, ha azon nem lettek volna rajta feleségének hü vonásai. És valóban van művészethistóriai adatunk is, hogy Perikles idejében már divott a szobrászatban a portrékészítés. Így Kresilasról, Myron művészkörének legkiválóbb mesteréről tudjuk, hogy ő készítette Periklesnek az Apropolison felállított, idealizált portréját.¹⁾

Mielőtt ezt a részt befejeznők, vessünk még egy pillantást Hek.836 és köv.-ben leírt dolgokra. Daidalosról, a nagy mithikus művészből van bennük szó. Euripides itt is kifejezésre juttatja, hogy mit köszönhet a görög szobrászat Daidalos isko-

1)

Beöthy: A művészetek története, I.292.lap és 396.ábra.

lájának. Daidalos ugyan csak mithikus személy a képzőművészet történetében, de az ő iskolájának eredményei határozott helyet foglalnak el a görög művészet történetében, mert ez az iskola szabadította meg a görög művészetet az egyiptomi merevség bilincseitől s ez adott a görög szobrokba mozdulatosságot, életet, élelenséget.¹⁾

3) Festészet.

A Nauck Trag.frag.764.szám alatt található frag.-ban leírt szobrokról azt mondják, hogy azok „*γαπτοὶ τύποι*”. Ezt nem lehet másképp felfogni, mint hogy az oromzaton levő szobrok festve voltak. És ez nemcsak feltevés, hiszen biztos adatunk is van rá. Praxiteles megtalált eredeti Hermesére gondolunk, melyen még most is

1)

Kinkel i.m.31. L.

látható elmosódottan, hogy a haj piros a támaszkodófára terített köpenye pedig kék volt: vagyis a szobrokat festették. Euripides tehát egy ilyen emléket is őrzött meg. A szoborfestés célja talán az lehetett (mivel nagyon nyers és rikító színeket használtak), hogy a szobrokat egyrészt környezetükből jobban kiemeljék, másrészt meg, hogy a márvány vakító fehérségét kissé tompítsák, különösen akkor, ha azok magasan voltak és a nap erősen rátűzhetett, mint ugyancsak az említett fragmentum mondja: „πρὸς αὐτῆς ἐξ αὐτῆς
 οὐ κόσας.”

Feltűnő, hogy a többi darabokban nem igen találunk olyant, amely egy meglevő vagy akár tőlünk is ismert festmény részletes leírására vonatkoznék. Inkább csak azt mutatják, hogy voltak ilyen festmények. Így pl. a Troad. 686 ésköv. azt mondja:

„Hajóra én mindeddig nem szálltam soha,
Csak festve láttam, s hallomásból ismerem.”
Jon. 271.-ben pedig Kreusáról említi, hogy ősapját Athéna vette szüz ölébe, mint gyakorta látni képeken.”- Phoin. 128. és köv. arról szól, hogy hasonlított egy földszülötte gigáshoz, mint amilyeneket festményeken lát az ember.

Igen érdekes a Helena 263-65.-ben levő gondolat is:

„Óh vajha eltörölve irott kép gyanánt
A szép helyett nyerhetnénk rutabb alakot”
Elgondolhatjuk, hogy egy olyan embernek, ki maga is foglalkozott festészettel, mily közönséges dolog volt a már meglevő színeknek elmosása, ha nem tetszet neki a kész kép. Ez adhatta Euripidesnek is a gondolatot.

Hek. 807 és köv.-ben Hekabé mint egy jó modell felszólítja művészt (Agamemnont), hogy mint fes-

tő lépjen közelebb s vegye szemügyre és lássa meg az ő szenvedéseit.

4.) Iparművészet.

Ezen a téren megint igen gazdag anyag áll rendelkezésünkre, hisz talán nincs egy darab se, melyben ne emlékeznék meg a házak butorairól ¹⁾, mesterségekről ²⁾ stb. Olyan adathalmaz van a nők és férfiak ruházatáról is, hogy Winckelmann, mikor könyvében ezekről a dolgokról tárgyal, bőségesen merithet adatokat ezen kor ruházatára Euripides darabjaiból. Az ötvösség fejlettségét is szépen mutatják azok a szavak, melyekkel Euripides Alk. 756-ban egy szép serlegről, Med. 949, El. 175 arany ékszerekről, Hek. 925, Troad. 1107 és a Danaë fragmentumban ³⁾ aranytükrökről, Phoin.

————— ¹⁾ Alk. 160, 365, ²⁾ Kykl. 460 és

Nauck: i. m. 362. ³⁾ Nauck: i. m. 324, 2

1104-1140, El. 452 és köv. a pajzsokról beszél.

Ránknézve ezek mindenesetre becses archeologiai adatok, de amellett lehettek egyszerű, művészi értéknélküli dolgok. Csupán egy dologra szeretnénk részletesebben kitérni és ez a szövessel kapcsolatos himzés.

Majdnem minden népnek meg van a maga népművészete; egyiké- hogy úgy mondjam inkább internacionalis- a másiké inkább faji művészet.

Amint mi is büszkék lehetünk a kalotaszegiekre és ormánságiakra, a görög is nyugodtan állhat meg az utókor kritikája előtt népművészetét tekintve. Arra nem tudunk adatot, hogy a népművészet valamelyik ága Görögország egyik vagy másik területére lokalizálódott volna, de azt már tudjuk, hogy az iparművészet egyes ága, így a szövés és a himzés általános volt. Hisz abban az időben még a legelőkelőbb nők sem szégyenlettek

rokka mellé ülni és énekszóval szőni és himezni. Az ember szinte a régi magyar fonók dallamos életére gondol, hol kísérteties mesék, pletykák és víg énekek mellett hangosan kattogott a szövőszék. Ez jut az eszünkbe, mikor Euripides egyes helyeit olvassuk. Így az Jon 196 és köv. a kar Jolaosról azt mondja: „hogymesélni szoktak róla szöve-fonva”.

Bőséges adatunk van arra is, hogy a ruhahímzés nem volt csak oly mükedvelő művészség, hanem bizonyos fokban az öntudatos művészet elég magas fokán kellett állnia, mert, mint Euripides több helyen leírja, valóban művészi beccsel kellett birnia azon szöveteknek, melyeket pl. a Panathenaia ünnepre kellett készíteni. — Gyönyörűek és nagyon szemléltetőek azok a leírások, melyeket Euripidesnél találunk. Példa erre az Iph. Taur. egy helye¹⁾ Iphigenia panaszkodik,

————— 1) 222 és köv.

hogy itt a rabságban

„nem zengem az argosi Herát

A szövőszék kedves hangjai mellett

Nem szövöm itt szövetembe Athenát

És a titánok szörnyű csatáit.”

Az Iph.Taur.812 és köv.-ben Orestes emlékezteti Iphigeniát, hogy az aranybárány képét, a Thyestes lakomája láttára elforduló napot finom fonállal szép szövetbe himzette.-Jon 1420, és köv. Kreusa azáltal ismerteti meg magát, hogy elmondja részletesen, hogy abban a kosárba, melyben Jont kitették, egy szövetet tett, ennek közepére Gorgofejét himzett, melyet-mint a festett képeken kigyók öveznek és a kigyók fejét aranyfonállal szötte.-Iph.Taur.1150.-ben aranyhimes fátyólt említ.Hek.466és köv.-ben a kar így énekel

„.....Pallas Athena

Városokban fogom

Sáfrányszínű ruhádba

Himzeni szép csikóidat

Tarka himes fonállal át-

szőve remek szövetét? Avagy

Titának seregét

Melyet mennyei lángival

Zeus örökre lever?

Micsoda művészi fokon kellett ott már állnia a himzésnek, hol nem elégszenek meg azzal, hogy egyszerűbb vonalakkal dolgozzanak, hanem egész novellákat és mithoszokat himzettek a finom és szorgalmas női kezek egy-egy készülő nagy ünnepre!

Ezzel be is fejeztük volna azt a részt melyben arról akartunk képet szerezeni magunknak, hogyan ismerhetjük meg a Perikles korszak művészetét Euripides munkásságában annak, hogy kortársainak műizlését fejlessze és kulturfokát

emelje.

Megállapíthatjuk, hogy Euripides ha öntudatlanul is (mert arra semmi biztos adatunk nincs, hogy ő ezt szántszándékkal tette volna) megfelelt ezen célnak. Bámulattal nézhetjük Euripidesnek a másik két tragikustól egészen elütő és szemét a művészi értékű dolgok és események iránt, finom precizségét a műemlékek leírásában és szorgalmát ezen művészi becsű tárgyak összehalmozásában. Mennyivel inkább tehetette meg hatását ez az akkor már művészileg képzett athéni színházlátogató közönségre, mely előtt nem ismeretlen, csak a képzeletben létező dolgokról, hanem úgyszólván saját közös birtokáról, a sajátos, görög lélek művészi termékeiről volt szó.

III.

Euripides mint a képzőművészet forrása.

Az V.század második felében új élet jelenik meg a görög színpadon. Eltűnik Aischylos naiv hite, az emberek nem lelik gyönyörűségüket Sophokles örökösen vajudó, kételkedő, de végül az istenek akaratában megnyugvó lelkében. Nekik valami új, valami reálisabb dolog, lüktető élet kell. Azoknak az embereknek, kiket a filozófia, a szofisztika megfosztott naiv vallási hitüktől, éppen kapóra jön Euripides, aki kiábrándulva az aischylosi gyermekes istenhittől, megunva az örökösen vajudó sophoklesi alázatosságot, az embert állítja a maga teljes valóságában erényeivel és bűneivel együtt a görög dráma középpontjába. Az emberi szívnek és szenvedélynek rajzolásával oly teret nyit meg a lélek számára, mely Aischylos és

Sophokles előtt még ismeretlen, anathemás terület volt.

Euripidesnek egészen más a világnézete, de egészen más az érzelem világa is. A női szívet ő fedezi fel a színpad számára, a szerelem, mely Aischylosnál szorosan véve még terra incognita, Sophokles is csak kardalaiban mer róla ábrándozni, Euripides előtt már gazdag kincsesház, melyben összekeverve találhatók Alkestisek, Iphigeniák és rima Phaedrák, állatias érzékiségű Pasiphaék és Stheneboidák.- A szenvedély, melyet azelőtt elnyomott az Isten mindenható hatalma, nála már Elektrákban, Orestesekben és Agamémnonokban virágzik ki.

De Euripides nemcsak a jellemelekben és a világnézetben teremt újat. Újak az ő tárgyai is. Neki már nem tetszett az, ami Aischylos és Sophokles világnézetének megfelelt, neki olyan tárgy

kellett, melynek a középpontjába az embert állíthatja, melynek hajtóereje az emberi szenvedély. Ezért Euripides azokat a témákat veszi elő és alkalmazza a színpadra melyeket az eposz, vagy dramatikus elődjei vagy elhanyagoltak, mint számukra értéktelen tárgyakat, vagy ha fel is dolgozták, akkor is nem abban a szellemben, mint ahogyan Euripides lelkivilágának megfelelt volna.

Nem tudjuk elgondolni, hogy az a sok új motívum, melyet Euripides fellépése a görög dráma-
máknak és színpadnak adott, hatás nélkül maradt volna a képzőművészetre. Maguk a művészek is, akik sokáig csak az eposz sokszor száraz tárgyait dolgozták fel, csakhamar felismerték az Euripides újításaiban rejlő drágakincseket. Az Euripides jellemeiben megnyilatkozó mélység, a szenvedélynek sokszor tomboló vadsága, a szere-

lem lelketformáló és akaratbefolyásoló hatása, a meglepő szituációk, egy festő szemével meglátott és csoportosított események okvetlenül megtették a maguk hatását mind a festészetre, mind pedig a szobrászatra. Mert egy költőnek a képzőművészethez való viszonya nemcsak abban áll, hogy több vagy kevesebb képzőművészeti dologról tesz munkájában említést, hanem azon eljárasmódban is, melyben személyeit és tárgyait felfogja és leírja. 1) Ebben pedig hozott Euripides elég újat, volt tehát feldolgozandó anyaguk.

Épen azt kíséreljük meg részletesebben kimutatni ezen fejezetben, hogy Euripides valóban forrás volt az utókor művészei számára, vagyis hogy úgy mondjuk, Euripides bőven talált illusztrátorokat drámáihoz. Természetesen nincs mindig módunkban az illető művész nevét és korát

_____ 1)

Kinkel: i. m. 34 L.

pontosan megállapítani, sem pedig a műemlékeket mindig közvetlenül az Euripides utáni korból venni, de ez nem is célunk, mert csupán általában akarjuk kimutatni, (tehát a későbbi kor görög és római emlékeit is beleszámítva), hogy az Euripidestől megírt témákat, rajzolt jellemeket és jeleneteket bőven tették műalkotások tárgyává a későbbi kor művészei mind a szobrászatban, mind pedig a festészetben.

Kezdjük előbb az apróbb dolgokon.

Aigeus.—Preller ¹⁾ az Aigeus monda kialakulásában elismeri Euripides Aigeus című drámájának befolyását. Igen jellemző Euripidesre az a jelenet, melyben Aigeus arról ismeri meg fiát, Theseust, hogy az elrejtett kardot, melyet a nehéz kő alá helyezett, Theseus kezében látja. Ez a felismerési jelenet van ábrázolva egy terrakot-

———— 1) Griechische Myth. 2 ³ 291.L.

ta reliefen, melyet O. Jahn közöl az Arch. Aufs. 185, 6. l.-n.

Alkmene (Leközölve: Beiträge zu Eur. 1. Alkmene. Progr. d. Friedrichs-Gymn. Berlin 1882.) Ez a vázakep azt a jelenetet ábrázolja, amint Amphitryon Alkmenét vélt hűtlenségéért máglyán meg akarja égetni, de Zeus alkalmatlan időt küld és megmenti Alkmenét. Engelmann ¹⁾ azt mondja, hogy ez a vázakep valószínűen Euripides Alkmene című drámája után készült.

Dolon. Dolont a kémkedés alkalmával az eposz szerint csak Diomedes, Eur. Rhes. 591 és köv. szerint már ketten ölik meg. Így van ábrázolva John. Bilderchr. 104. Ez a jelenet gyakran található vázakepeken, érmeken és miniatűrökön is.

A Hiketid. 890. és köv. gyönyörű jelenetről, melyben Eu^ane egy szikla tetőről férjének,

————— ¹⁾ Ann. d. Inst. 1872. 5 -18. l.

Kapaneusnak a máglyájára ugrik, tess említést
Philostr. 2, 30.

Hypsipyle. Egészen Euripides Hypsipyle című
drámáján alapszik a Ba^umeister 1)-tól leközölt
ronvói amphora. A váza közepén van a királyi
palota oszlopokkal. A középső oszlopközben áll
Eurydike, jobbra Hypsipyle, amint könyörög Amphi-
araoshoz, ki balról áll, katonai ruházatban, fe-
szesen, mintha a fragmentumokban levő szavakat
mondaná: " Ἐγὼ μὲν οὐδεὶς ὄντις οὐ ποτεῖ
βροτῶν " stb. 2)

Az Euripides Kr²sphontes című drámája után
készült vázaképeket felsorolja Gerhard, D.u.
Forsch. 1854.n.66.

Az Jon ebből a szempontból is nyújt számunk-
ra adatot, Az Jon 21.-re megy vissza a British

---

1) Denkmaler d. Klass. Alterth. I. 114

2)
Nauck: i. m. 757. fr.

Museum Roscher ¹⁾ lexikonjában leközölt egy vázája, mely azt a jelenetet ábrázolja, hogy három nő kibontja a fonott kosarat és a kis gyermek mellől két kigyó (Jon.21.) emelkedik fel. Ugyanezen dráma 1255 és következő sorainak igen szép illusztrációja egy Nólából való vázán ²⁾ levő kép. Ez a következő jelenetet ábrázolja: a hosszuruhájú Kreusa egy oltáron ül. Két mezitelen karját védelméül a karddal rárohanó Jon elé tartja,

---

¹⁾ Lexicon d.Gr.Róm.Myth.E.1307.

Mivel a lexikon még nincs befejezve az idézésnél a cím után álló nagybetű a lexikon megfelelő betűjét, a szám pedig az ill.betűnél használandó lapszámot jelenti.

---

²⁾

Arch.Ztg.10 (1852)

Taf:37,1, 2.

közöttük áll a megkoszorúzott Apolló.

Érdekes Euripidesnél az Eros hatásainak elválasztása, mely szerint majd mint jó és mértékletes szeretet a kötelességhez, majd meg mint rossz és mértéktelen a pusztuláshoz vezet. (Iph. Aul. 544 és köv.; Med. 627.) Ugyancsak Euripidesnél találjuk először, hogy Erosnak ija van, bár ez itt inkább költői kép, mint határozott jelző. Ha végig nézzük a képzőművészeti emlékeket, láthatjuk, hogy mit jelent ez az adat a művészek számára.

Méginkább mondhatjuk, hogy Euripides bőven volt forrása a képzőművészetnek, ha azokat az elszórt adatokat vesszük, melyekkel az embereket üldöző Furiákról, az Erinysökről emlékezik meg. Hogy az Erinysök hárman vannak, arról is Euripides emlékezik meg először, mikor Or. 1649-50. így szól

„mert anyavért ontottál, három Furia

Törvény elé hiv ----"

A tragikusok közül csak Euripidesnél lehet sejteni a fragmentumokból, hogy az Erinysekké fállyával jelennek meg. 1)

S ezek az Erinysekké ugyan csak Euripides és Aischylos hatása alatt jelennek meg a képzőművészetben feketén. Erről Or. 321., El. 1345.-ben van szó.

Aischylos még nem hozza színre szárnyakkal ezen Furiákat, mert Eum. 51, 250-ben még ἀπτεροι-nak mondja őket. Euripides sem jelenteti őket így meg a színpadon, de az Iph. Taur., Or. 317-ben πτεροφόροι-nak mondja őket s így maradtak is emlékei, különösen a vázáképeken.

(Az ezen tárgykörre vonatkozó képek és vázák fel vannak sorolva L. Rosenberg: „Die Erinyen.”

Berlin 1874.)

1)

Roscher i. m. E. 1313.

Euripidesnek Aiolos című drámája, mely a római költők közül Ovidiusra 1) is hatással volt, a képzőművészetre is megtette a maga hatását. Már Plinius említést tesz arról, hogy egy Arisztides nevű festő készített egy képet Kanakéről. Ugyancsak Kanake szerepel egy vatikáni falfestményen, melyet Raoul-Rochette, *Peint. aut. Pl.* 1p. 399-hoz. A falfestményen Kanaké ül s kezében az atyjától küldött kard, hogy ölje meg magát, mivel testvérével Makareusszal vérfertőzést követett el. Az *Arch. Ztg.* 1883. *Taf.* 7, 1- ben leközölt canosai hydrián Vogel 2) Euripides Kanakéját ismeri fel. Kanaké egy nyugágyon fekszik, kezében a kard.

---

1) Her. 11.

2) Szenen euripideischer Tragödien in griech. Vasengemälden

Leipz. 1886. 28-32.

Az Alexandros című drámáról Kinkel ¹⁾ azt mondja, hogy számos az ezen tárgyra vonatkozó műemlék, de mint Schlie (Etr. Aschenkist. 1-23) megállapítja nem anyira Euripidesre mennek vissza, hanem inkább az etruszk művészethez közelebb álló enniusi drámára.

Alkestis. Euripides ezen gyönyörű drámája, melyben egy önmagát férjéért hőiesen feláldozó nő jellemét tárja föl, nem maradhatott hatás nélkül a képzőművészetre. Azok a finom lelki motívumok, melyek e drámában lüktetnek, nagyon megfelelőek voltak egy művészi lélek alkotási vágyának. A férj és feleség bucsuzása, a Haláltól való elvezetése Herakles által való visszavezetése, mind megannyi forrongó élet, mely nagyon alkalmas egy szarkofágra (hisz manapság is igen sokszor dominálnak ezek a motívumok a

_____ 1) i. m. 53. L.

kriptákon és szarkofágokon.) S ha áttekintjük az e tárgyra vonatkozó emlékeket, valóban ezt a három jelenetet látjuk megörökítve.

És Euripides ezen darabja, melyet Aristophanes gúnyolódásai is segítettek népszerűsíteni, lett ezután a művészi ábrázolások alapjává. Alkestis bucsuja és visszatérése római szarkofágokon is megtalálható. Az erre a tárgykörre vonatkozó képeket összeállította K.Dissel: *Der Mythos V. Admetos u. Alk., seine Entstehung u. s. Darstellung in d. bildenden Kunst. Brandenburg 1882.* Idevágó képek még Baumeisternél ¹⁾ közölt Alkestis bucsuja, azután Montfaucon ²⁾ két képe, melyen Herakles, ki egyik kezében a jellegzetes buzogányt tartja, a másikat Alkestis vállára téve visszavezeti az alvilágból.

———— 1) i.m.I. 46

2) Tom.par.II.130.

Ugyancsak ezen dráma hatása látszik meg azon domborművön is melyen a Halálnak elég ritkán ábrázolt eszméjét látjuk. Robert ¹⁾ azt mondja, hogy az ephesosi templom domborművü oszlopán (leköszölve Baumeister I.281.ábra.) a Halál eszméje művészi szabadsággal Euripides Alkestése után van alkotva. A Halálnak hatalmas szárnyai vannak, mint az Alk.843.sora is megjegyzi s oldalán kard van, mint ugyancsak az Alk.74.céloz rá, mikor ezt mondja

„Megyek s te pallossal halálra szentelem.”
Ez a dombormű azt a remek pillanatot ábrázolja, mikor a Halál int Alkestisnek, hogy kövesse őt.

Alope, Kerkyon leánya, atyja tudta nélkül Poseidontól gyermeket szül. Alope kiteszi, a pásztorok megtalálják, az értékes ruhadarabot

———— 1)
Thanatos 36. és köv.L.

azonban maguknak tartják meg. Összevesznek miatta. Az ügy a király elé kerül s így kiderül a dolog. Ez a dráma sugallta a római Villa Pamphili-ben levő szarkofágreliéfjének képeit is. Ennek a szarkofágnak képét hozza Winkelmann Mon. ined. 94 L.

Andromache. Neoptolemosnak Orestes által való megöletésére vonatkozó emlékeket R. Rochette Mon.^{ined.)} Pl. 39. 40. (S. 205.-212.) és Overbeck: Heroengallerie I. S. 745. ésköv. tárgyalják. Hogy ezek Euripidesre mennek vissza, elég csak meg-gondolni, hogy Euripides volt az első, ki Neoptolemos halálát Orestesszel hozta összefüggésbe.¹⁾ Egész bizonyosan Euripides leírásán alapul a Baumeister i. m. II. 1009. L.-án hozott rouvoi váza képe. A háttér közepén van a delphii ion oszlopú peristylos templom mint ez Androm.

———— 1) Kinkel: i. m. 54. L.

1100-ban „ἐν περὶ στύλοις δόμοις” említve van.)
 Jobbra a pálma árnyékában ott van Apolló az
 ivével. Balra a Pythia és tripus. Középen a
 megsebzett Neoptolemos, tőle jobbra a hatalmas
 omplamos, mely mögé Orestes rejtőzik a halálos
 szurás után. A másik oldalon egy társa vissza -
 vonul, lába alatt kövek. Az egész kép Androm.
 1086.- 1158. sorainak részletes illusztrációja.
 Az Androm. 1103.- Neoptolemos az oltárra ugrik,
 megsebesítik, 1129-ben kövekkel dobálják, 1139.
 a trójai ugrás: τὸ Τρωϊκὸν πῆδημα, πῆδησας
 ποδοῖν -stb.

Andromeda. Kevés olyan drámája van Euripides-
 nek, melyet annyit illusztráltak volna, mint
 épen az Andromedát. Bár most csak töredékeink
 vannak belőle, de valamikor igen kedvenc témá-
 ja lehetett ez a görögöknek. Csuda-e hát, ha a
 művészek sem tudtak közömbösen elhaladni ezen

drámában rejlő motívumok mellett? A régebbi kor amugy is nagyon szerette Perseus kalandjait ábrázolni, itt pedig bőséges anyagot találunk rá. Eleinte Perseusnak csak a Gorgo kalandjával foglalkoztak, később már szerelmieket is ábrázolták, sőt a pompeii falfestményeken még a Gorgoval való küzdelmet is ebbe a szerelmi kalandba vonták bele. De az az ellentét, ahogy Euripides Andromedát beállítja: t. i. a kopár sziklák és egy virágzó plasztikus női test a sziklához bilincselve, kész modell, kész szobor, s lehetetlen, hogy ez az igazi művészek figyelmét fel ne keltette volna.

Valóban nagyon sok emlék van ebből a témakörből. Az a kérdés merül itt föl, vajjon ezen emlékeket mind Euripidesből meritették-e, vagy pedig más költő munkájából dolgozták-e fel őket. Mert az emlékek két fő nagy csoportra oszthatók.

Az egyik csoport emlékein Andromeda sziklához van bilincselve s így van Euripides drámájában is, a másik csoportén meg Andromeda karókhöz van kötözve. Az most a kérdés, vajjon ez utóbbi csoport emlékei csak művészi szabadságon alapuló elváltosztatás-e, vagy pedig egy más író munkáján alapuló öntudatos munka-e? Ezt a kérdést most már igen nehéz eldöntenünk.- A berlini Museumban van egy váza,¹⁾ melyen Andromeda színházi öltözetben sziklához bilincselve áll. Ez a váza a Kr.e.V.század végéről való, tehát nem sokkal Euripides drámájának előadása után. (412) Viszont egy másik vázakép a British museumból²⁾ már nem mutatja Andromedát sziklához bilincselve, hanem karóhoz kötözve szintén a Kr.e.V.sz. második feléből való. S mind a két változatnak

————— 1) Arch. Jahrb. 11. 1877. Taf. 1.

2) Roscher: i. m. P. 1995.

bőven vannak követői.

Voltak, akik úgy akarták ezt a problémát megoldani, hogy az Euripidestől elütő változatnak a követői nem Euripidesre, hanem egy más költői feldolgozásra mennek vissza. Mindenesetre nehéz ennek az eldöntése, de nekünk mégis valószínűbbnek tetszik Engelmannak a megoldása. Ő ugyanis azt mondja, hogy Andromédának az oszlophoz kötözött ábrázolási módja is Euripidesre megy vissza. Állítását azzal magyarázza, hogy Euripides drámáját nemcsak a nagy athéni színházban, hanem vidéken is előadták. Athénben a rendezőknek alkalmuk és módjuk volt a díszletek közé a sziklát is felvenni s ezért adhatták a darabot úgy, amint Euripides megírta, vagyis sziklához bilincselve. De a szegényebb vidéki színházakban, hol nem állott ilyen gazdag díszlet a színház rendelkezésére, nem tudták

tecnikai okokból és nehézségekből a sziklát alkalmazni, ezért helyette egyszerűen két oszlopot vettek és ehhez kötözték Andromedát, gondolva, hogy ezen kis változtatással úgysem ártanak a dráma szellemének.

De mindezen valószínű magyarázat ellenére is lehet, hogy ez az elütő ábrázolási mód valóban más költői forráson is alapszik.

Most már áttérhetünk az egyes emlékekre. Plin.N.H.35,112 említést tesz arról, hogy Nikias festett egy Andromedát és Brunn¹⁾ Nikiasra akarja visszavezetni a Philostr.I.29.-ben leírt képet. Achilles Tatius *Λευκίππη* III.cap. 6.és köv.arról tudósít, hogy Euaⁿtes-nek is volt egy Andromeda képe, mely a pelusiumi Zeus Kasios templomban volt elhelyezve.

Néhány szemelvény azon képekből, melyeken

---

¹⁾ *Geschich.d.gr.Künstler* II.199.és köv

Andromeda sziklához bilincselve látható:

Ilyen az *Antiquitates Etruscae* (a Francisco Gorio) 57. oldal XX. tábla 1. ábrán hozott kép is. Andr. kiterjesztett kezekkel sziklához van bilincselve, mellette a tengeri szörny (Ketos) feje. Balról ott áll a chlamysba öltözött Perseus, egyik kezében a Meduzafej, a másikban széles, rövid kard. Jobbról pedig egy szárnyas furia és Andromedának sziklán ülő atyja. - Ugyancsak így van ábrázolva egy agyaglámpa kis reliefjén ¹⁾ és több pompeii falfestményen ²⁾ Egy kicsi attikai agyagreflex sziklához bilincselve mutatja Andromedát. ³⁾ Perseus épen megérkezik s botjára támaszkodva kikérdezi Andromedát,

---

¹⁾ Knatz (Q, n)

²⁾ Knatz (Q 11-14)

³⁾ Arch. Ztg. 1879, Taf. 11.

mint Euripidesnél isolvasható.

A másik főcsoport bő anyagából is néhány példa: Tele van drámai erővel a British Museum hydriáján látható kép is. Andromeda ¹⁾ oszlopokhoz van kötözve. Ugyanígy sokszor jelenik meg Androm. alsóitáliai diszedényeken. Ugyancsak így egy kanossai amphorán ²⁾ és a Knatz Q,4 leközlött santangalói vázán is. De nemcsak ezt a befejezett motívumot ragadták meg a művészek. A Roscher i.m.P.1995./96 leközlött, a British Museumban levő V.századi vázákép Andromeda kitevésének előkészületeit mutatja. (Engelmannak erről a vázáképről az a véleménye, hogy nem Euripidesre, hanem egy más költői feldolgozásra megy vissza.) Remek a capitoliumi museum reliefjén álló Andromeda is.

---

¹⁾ Roscher: i.m.P.2050.

²⁾ Knatz (Q,3.)

Azt a drámai pillanatot ábrázolja, mikor Perseus kezénél fogva azt a bájos testalkatú hölgyet lesegíti a tengerparton levő szikláról.¹⁾ De ez a relief már nagyon is a késői korból való.

Antiope. Euripidesnek az emberi szenvedélytől annyira telített ezen drámája is bőven ihlette meg a művészeket. A gyermeknek szülője iránt való szeretete, s a bosszu, mely ha szülőjét megalázva látja, még a kegyetlenségektől sem riad vissza, gazdag anyag egy alkotó művész fantáziájának. S mint az emlékek mutatják, nem is maradt hatás nélkül.

Euripides ezen drámája volt hatással azonos szoborra, reliefre, szarkofágra és falfestményre, melyet mi ismerünk s melyek Dirke megbosszulását ábrázolják. Ezen képek fel vannak sorolva (részben ábrákkal is) az Arch.Ztg. 1852,

—————¹⁾ Pecz: Ókori Lexicon II. 439. L.

502 és köv., 1878.43,54,oldalokon.

A Baumeister i.m.I.456.lapon leközölt vázafép jobboldalán ájultan fekszik Dirke, egy kötéllel a bikaszarvához kötve, amint a bika épen átugorja; A bika Dirkét árkon bokron át hurcolja, hajába már egy ág is bele akadt, ami illusztrációja lehet a Nauck i.m.222.emlitett fragmentumnak: „ εἰ δ' ἐ ποῦ τύχοι | πέριξ ἐλίξας
εἶηκε . . . . . ὁμοῦ λελύβων | γυναικα πέτραν
δρῶν μετὰ λελύσων αἰεί.”

A másik oldalon Amphion és Zetos a felesége segítségére siető Lykost teszik ártalmatlanná. Ott van a megrémült Antiope is és a botjáról megismerhető Hernus, aki Deus ex machina módjára megoldja a csomót. Ez így volt Euripides drámájában is, mert Hyginus¹⁾ azt mondja Euripides drámájának tartalmában; Lycum cum occidere

—————¹⁾
fab.8.

vellent, vetuit eos Mercurius et simul ^uinssit
 Lycum concedere regnum Amphioni. (A képen ábrá-
 zolt nyersfából meghajlitott iv, melynek vala-
 mi jelképes jelentése volt, de manapság már nem
 tudjuk, hogy mi, valószínűen szerepelt Euripides
 drámájában.)

Drámánk azért is nevezetes, mert ezen alap-
 szik az egyetlen, római másolatban ránk maradt,
 többtagu görög szőborcsoport: a Nápólyban levő
 farnesei bika. A csoport eredetijét, mely Rhodos-
 ban állott, Apollonios és Tauriskos trallesi
 születésű művészek alkották a Kr.e.II.sz.kö-
 zepe táján.¹⁾ - A farnesei bikacsoport van meg
 egy ~~Thyatheirai~~ érmen is, melyet Eckhel, N.
 anecd.tb.15,1 közöl, azután etruszk sirok reli-
 effjén.²⁾

—¹⁾ Hekler: A szobrászati stílus prob-
 lémái 73.L.Bp.1915.
 Winkelmann, i.m.717.

²⁾

Azt az Amphion és Zetos közt levő szép el-
lentétet(Amphion a művészi hajlamú zenész,
Zetos a vad őstermészet)mely szintén Euripides
találmánya,szépen feltünteti a spadai relief.¹⁾

Bacchai. Előttünk van ez a sokaktól megcso-
dált,annyi újathozó,lüktető életet lehelő drá-
ma. Mint Walter Pater ²⁾mondja „Euripides Bace
hánsnőiben igazi példáját birjuk a költészet
azon alakteremtő,képalkotó hatalmának,mely tet-
szés szerint válogat és kombinál abból az ele-
gyes és bizonytalan masszából s egybeszövi a
sokszínű szálakat s egységbe olvasztja a legen-
da különféle phásisait.”

Azok a részletes leírások,melyek egy nőse-
reg valóságos fanatizmusának,orgiasztikus tánca-
inak rajzát adják,ha nekünk laikusoknak is szin-

---

1) Roscher; i.m.A.311.

2) Görög tanulmányok,ford.Kőszegi Lász-
ló,Bpest.1914.66.lap.

te kész képet tárnak szemünk elé, mennyivel inkább lehetnek értékesek egy alkotó művész szemében, annál is inkább, mert nem kell más, mint hogy figyelmesen átolvassa, vagy lássa ezt a darabot és lelki szemei előtt ott van az örjögésben levő lobogó hajával hátraszegett fejű maenád, melyet művészi szemmel csak meg kell látni és márványba vésni. Itt ismét csak Walter Páter szavaira ¹⁾ hivatkozunk, mely szerint a szertartás minden bizonytal gazdag volt megihlető elemekben a képzőművészetre.....Az utánzó művészetek sokat vehettek innét, sok, teljesen új motívumát a szabadságnak, energiának és frissességnek a régi formákban. E fantasztikus körmenetből származtak eredetileg nem egy pompeii falfestménynek és sok szarkofág-friznek szépséges széllobogtatta drapeirái ;rythmusa és hir-

1)

i.m. 71.L.

telen hátraszegett fejei; s az összerogyott maenád olvatag lankadása, oly tökéletesen formába szedett fáradsága tipussá, mintává lett a báj iskolájában, Prakiteles iskolájában.

Még csak egy kérdést kellene ebben a tárgyban érintenünk. T. i. azt, hogy ezen tárgykörben Euripides kizárólagos forrása-e a képzőművészetnek, vagy Aischylos is hozzájárult ahhoz, hogy ezt a témát oly gyakran találjuk feldolgozva a képzőművészetben; Az biztos, hogy Euripides előtt Aischylos már feldolgozta ezt a tárgyat Pentheus c. drámájában, sőt az szolgált Euripidesnek forrásul. S minthogy ez a tárgy már Euripides előtt is fel volt dolgozva, még pedig egy Aischylostól, nem mondhatjuk, hogy Euripides kizárólagos forrása a későbbi képzőművészetnek. De azt hisszük, eléggé megokolt az a nézetünk, hogy a főforrás még sem Aischylos, hanem Euri-

pides.

Először is arra gondolunk, hogy a három nagy tragikus között egyik sem gyakorólt akkora hatást a képzőművészetre, mint Euripides. Érdekes példa erre az, hogy bár Oidipusnak a történetét egészen Sophokles dolgozta ki, Oidipus további sorsát a képzőművészet mégsem Sophokles tudósítása, hanem a tömeg izlésének jobban megfelelő Euripides adata szerint dolgozza fel. (Lásd Baumeister i.m.II.1268. ábra.) - A másik támaszpontunk az, (amit majd egyes emlékek felsorolásánál igyekezzünk is kimutatni), hogy a meglevő emlékekre szinte rá lehet olvasni Euripides drámájából a megfelelő sorokat.

A meglevő emlékeket két főcsoportra lehet osztani. Az egyik Pentheus széttépését ábrázolja, a másik csoport meg a maenádokkal, hol egyedül, hol meg többesben foglalkozik. ¹⁾ Már

———— ¹⁾ Imag. 1, 18.

^u
Pansanias tudósít, hogy az athéni Dionysos templomon, hol az isten tettei meg voltak örökitve, Pentheus megbüntetése is szerepelt. -Philos-
tratos 1) is leír 2 seénát. Pentheus történetéből, melyek Euripidesre mennek vissza. Az egyik jelenet Pentheus széttépését, a másik Agak^uét ábrázolja, amint siratják Pentheust Kadmost palotájában.

A lo^{uv}are -i „Pixisdeckel” képe 2) azt a jelenetet ábrázolja, amint két maenád kezénél és lábánál fogva a levegőben széttépi Pentheust, másik kettő meg siet, hogy egy kissé távolabbról végignézze a dolgot (Euripidesnél is !). Ez a kép hamarosan Euripides drámájának előadása után keletkezett. A szobrászok is Euripidestől vették a témát. A pisai Campo Santóban levő már -

1) Imag .1.18.

2) Roscher. i. m. P. 1934.

ványrelief közepén ¹⁾ egy maenád mintha csak Euripides ezen sorainak illusztrációja lenne:

„És oldalának vetve lábát teljesen

Kitépte vállát.”-Bacch.1126-27.

Szintén Euripides hatása látszik azon a képen, melyen Agave örjögve táncol Pentheus fejével, melyet egy fiatal oroszlánfejnek képzel. (Bacch. 1200 és köv.) Leköszölve O.^yJahn: Pentheus u.d. Mainaden Taf.III.c.

Egy müncheni vázakép ²⁾ azt a jelenetet ábrázolja, amint az erdőt jelképező fák között le-
selkedve guggol Pentheus, a maenádok meg táncol-
nak (Bacch.1056.) fáklyákkal és borostyános
thyrsosokkal (Bacch. 1055.), a lábuk alig éria
földet (Bacch.1090.-1.), rohannak rá Pentheus-
ra. A thyrsosvivő maenád egészen a Bacch.943.

1) Roscher.i.m.P.1937.

2) Roscher.i.m.P.1935.

szerint van ábrázolva, csak megfordítva emeli a lábát és kezét.

Egy agyagcsészén az a jelenet található, amint egy párduc megtámadja Pentheust, egy bacchánsnő meg megfenyegeti a ~~Thyrs~~esszal. Dilthey ezt az Arch.Ztg.1874.S.83. az Euripides Bacch.977.sorában szereplő Lyssára vonatkoztatja.

A dráma hatása alatt látható a Pentheus monda egy-egy részlete egy 3 soros bronzérmén is.1)De épen ez az érem mutatja, hogy Euripides nem lehetett kizárólagos forrás, mert vannak ugyan rajta euripidesi vonások, de egyesek szerint ezen szinte feltűnő Aischylos hatása.

2.) Az egyes maenádokat ábrázoló képeken már nem lehet olyan szorosan kimutatni Euripides hatását, mert ott már nem kötötte a mithosz a művész kezét, inkább csak az Euripidestől rajzolt kép ra-

1) Arch.Ztg.1867, 25, Taf.225.

gadta meg fantáziáját, szabadsága azonban teljesen megvolt. De azért még így is találunk emlékeket, melyek euripidesi vonásokat tüntetnek fel.

Wieseler: Denkmäler d. alten Kunst II. 579. 1.-jén közli azt a képet, melyen a maenád egy párducot vagy hiuzt szoptat. Erről a jelenetről tesz említést Euripides, mikor a Bacch. 699-30. ezt mondja:

„Ózborjat tart az ölében, farkaskölyköt az
- És mert a meggyült tejből melle duzzadott,
Honn hagyván a magáét, a vad magzatát
Szoptatja anyatejjel.”

A Welckernél ¹⁾ leközölt extázisos, orgiasztikusan táncoló maenád egészen úgy van kiállítva, mint ahogyan Euripides rajzolja. Lába, mint a Bacch. 748. is mondja („Könnyű madárseregként lengenek tova a rónaságra”) alig éri a

—————¹⁾ Alte Denkmäler 2, Taf. 3, 8.

földet, feje hátra szegve, haját lobogtatva.

Egészen a Bacch. 103. és 698. szerint való motívumok láthatók a Roscher i.m.M.2263.1.-on leközölt képen. Hajukba kígyót fonnak (103 v.) vagy körülövezik magukat kígyókkal, melyek az arcukat nyalják. Erről tesz említést Philostratos is X-mag. II. 17; I. 17, 18-ban.

A borghesei márványkráteren is vannak Euripidestől vett vonások. A lábak a Bacch. 665. szerint mezitelenek. Sőt talán Skopasnak híres bacchánsa is Euripidesre megy vissza.¹⁾

Danaë. Akrisios nagyon szigorú őrizet alatt tartotta leányát Danaë-t s mikor Zeusnak ennek ellenére is sikerült Danaë-t aranyeső alakjában megközelíteni, dühében leányát Zeus szerelmének gyümölcsével együtt egy ládába záratta és a tengerbe dobatta. A tenger Seriphos szigetén vete-

—————¹⁾
Kinkel: i.m. 87.

te ki az isteni szerelem miatt számkivetetteket és Diktys fogadta pártfogásába.

A Danaë-mithoszban három jelenetet lehet megkülönböztetni: 1) Zeus aranyesője, 2) a ládába zárás, 3) Danae Seriphos szigetén.

Bár általában azt mondhatjuk, hogy ezt a tárgyat elhanyagolta a képzőművészet, de azért a meglevők nagy része egy főforrása, Euripidesre mennek vissza.¹⁾

1.) A kampanai vázának a szép képe²⁾ azt a jelenetet ábrázolja, mikor Danaë keblébe fogadja Zeus aranyesőjét. Egy Caeréből való vázán (az V. sz. stilusában) is az a jelenet látható, amint Danaë egy ágyon fekvve fogadja Zeus nagy cseppekben aláhulló aranyesőjét.³⁾ -Ugyanezt a témát

—————¹⁾ Kinkel: i.m. 57. L.

²⁾ Annali dell Inst. 1856. Taf. 8.

³⁾ Baumeister i.m. I. 406. L.

dolgozza fel néhány pompeii falfestmény is, de már egészen frivolan Danaë mezitelenen fekszik egy ágyon.¹⁾

2.) Az előbb említett Caeréből való váza másik oldalán az a jelenet látható, amint Danaënak és Perseusnak a ládába kell záratniok. Egy szó-lai seyphuson²⁾ Perseus és Danaë a nyitott kosár előtt állanak. Plinius N.H.39,14,3, arról tudósít, hogy Myronnak is volt egy ily tárgyú reliefje, bár kevésbé valószínű, hogy az is Euripidesre ment volna vissza.- A Vulciból való amphorán³⁾ Danaë még nincs bezárva a ládába, a kézművesek meg dolgoznak. Danaë a láda előtt áll, Perseus, aki sokkal nagyobb, mint ahogy kora követelné, kitarja karját nagyatyja felé. Ugyanez látható

1)

Baumeister i.m.I.407.L.

2)

Mus.Borb.2,30,4.

3)

Welcker: Alte Denkmäler V.Faf.XVII;2.

egy érmen is.¹⁾

3.) A Danaë-mithosz harmadik jelenete Danaë megszabadulása Seriphos szigetén. Diktys kimenti, Polydektes udvarába kerül.-Artemon festőnek (323 után a Diadochosok idejében) volt egy festménye, melyen Danaë a Diktystől kinyitott ládából felemelkedik és a halászok csodálják. Plin. N.H.35,139 azt mondja: pinxit Danaën mirantibus eam praedonibus, melyet mások piscatoribusnak olvasnak.-Néhány pompeii festményen is megvan ennek a visszhangja: Danaë egy parti sziklán áll, karján Perseus és a halászok csodálják.-Egy IV. századi vázaképen ²⁾ Knatz a Diktýssal az oltárhoz menekülő Danaët, jobbról Polydektes királyt, balról Perseust akarja felismerni.

Herakles. Euripides ezen öregkorában irt drá-

_____ 1) Roscher i.m.D.948.

2) Millingen-Reinach 23.

májáról Csengeri János azt mondja fordításának bevezetésében, hogy „az örjöngő Herakles motívuma épen Euripides költeménye révén lett kedvelté a költészetben és a művészetben.” S ezt az is megerősíti, hogy olyan motívumokat is találunk az emlékeken, melyeket maga Euripides talált föl. Pl. hogy Herakles örjöngésében megöli nemcsak gyermekeit, hanem feleségét, Megakl[†]át is.

Egy Paestmuban talált vázakép,¹⁾ melyet Ass-teas festett, részben illusztrációja lehetne Euripides drámájának, bár a művész nem ragaszkodik szorosan a dráma adataihoz. A drámában ugyanis nyíllal öli meg Herakles gyermekeit, itt pedig a máglyára dobja. Az egyik kisgyermek jajgatva fogja meg atyja állát, könyörög, mintha csak a dráma ezen szavait mondaná

„Óh drága, jó apám, ne bánts, hisz én

————— 1) Baumeister i. m. I. 665. L.

Vagyok, a te fiad; engem találsz

Nem Eurystheus fiát .....!" Her. 988. és köv.

A drámában szereplő Lyssa itt csak mint néző szerepel és jelezni akarja, hogy az egész Hera műve.

A Kr. u. III. sz.-ban élt Philostratos nevezetes képleírásai között egy olyan nápolyi festménynek a leírását találjuk, melyet -úgy látszik- Euripides sugalmazott. Wilamovitz az egész leírásról azt mondja, hogy a dráma adataiból összeállított, csak a fantáziában élő kép, de Brunn, Baumester és mások biztosra veszik, hogy Philostratos itt valóban létező képet ír le.¹⁾

A Homeros után dolgozók még nem tudják, hogy Megara Herakles keze által halt meg; ezzel szemben a vázáképek már mutatják Megarát az alvilágban a két Heraklidával, természetesen Euripides

———¹⁾ Csengeri: Eurip. ford. bevezetésében.

hatása alatt. Így a müncheni vázák Winkler: Darstell. d. Untervelt auf unterital. Vasen, Breslauer philöl. Abhandl. 3, 5, S. 4.

Hekabé. A kritikusok átgázoltak ezen a drámán s egységnélküliséget emlegetve le akarták erősen szállítani költői értékét. Pedig Euripides ezen munkája -mint Csengeri János mondja- a végtelen anyai fájdalom és a szertelen anyai bosszú elementáris erejű tragédiája.

Hekabé már elvesztette mindenét, csak Polyxena még az övé. Maga rabnővé lett, még pedig az előtte leggyűlöletesebb görögnél (Odysseusnál) s most jön Odysseus s letépi az anyai szív legédesebb gyümölcsét, Polyxenát s mint egy áldozati barmot oltárhoz vezeti, hogy feláldozza Achillesnek. -Kell-e ennél drámaibb pillanat egy művészléleknek? A levetkőzött Polyxena az oltárnál, a siránkozó édesanya és a szüzet sajnáló görögök

az oltár körül, kész kompozíció a művész számára.

De ez még nem elég, meg kell ismerni az anyai bosszú nagyságát is. Polyxenát feláldozta, most meg szeme elé hozzák egyetlen fiának Polydorosnak a tengerből kivetett holttestét. Megérti, hogy mindez Polymestor műve s megszületik az igazán asszonyi bosszú terve, melyet csakhamar követ a tett is: megvakítja Polymestort és gyermekeit.

A Polyxena feláldozásának vonatkozó emlékekét nem lehet pontosan szétválasztani, mert tudjuk, hogy Sophokles is feldolgozta ezt a tárgyat. S tekintve, hogy mindkettőnél főmozzanat volt Polyxena feláldozása s legfeljebb csak apróságokban térhettek el, azért manapság már nagyon nehéz dönteni, hogy melyik emlék megy vissza Sophoklesre és melyik Euripidesre.

De majdnem biztosan mondhatjuk, hogy a berlini

Antiquariumban levő serleg lépe¹⁾ Euripides ismeretes leírása után készült. Polyxena kibontott mellel, leeresztett hajjal térdes Achilles oltáránál s kezét magasra emelve nyugodtan várja a halált. Balról jön Neoptolmos a mezitelen karddal. Ezt az adatot megerősíti a Schol. Eur. Hec. 41 : ὑπὸ Νεοπτολέμου φασὶν αὐτὴν σφαγισθῆναι Εὐριπίδης καὶ Ἰβυκος Ott van még Odysseus és a sziklán ülő Agamemnon, ki csodálja Polyxena bátorságát s még néhány mellékalak.

Már könnyebben vagyunk a dráma másik főcselekményével. Mert majdnem biztosra vehetjük, hogy Sophokles nem engedte meg magának azt, amit Euripides, t. i. hogy az egység veszélyeztetésével két főcselekményt tegyen drámája központjává. Valószínű tehát, hogy Sophokles drámája Polyxena feláldozásával be is fejeződött és így

—————¹⁾ Robert, Hom. Becher, S. 73.

a Polymestor jelenet csak Euripidesre marad.

Polymestornak Hekabé által való megvakítását ábrázolja egy lukániai váza.¹⁾ Polymestor trák öltözetben kijön a sátorból bizonytalan lépésekkel, tapogatózva, mint egy vak, úgy hogy szinte halljuk: „ὦ μοι ἐγὼ, πᾶ βῶ, πᾶ στῶ, πᾶ κ' ἐλσῶ” 2)

Egy apuliai amphorán³⁾ is szerepel a megvakított Polymestor. Kivüle ott van még Agamemnon és két mellékalak. -Egy etruszk sír domborművén⁴⁾ az a jelenet látható, amint Polymestort megvakítják. Hekabé balról egy széken ül s valaki, talán a dajka visszatartja a borzalmas tetőtől. Közeliében van Agamemnon a királyi pálcával, kitől Hekabé segítséget kért, mint Euripidesnél

1) Overbeck Gallerie 28, 2. 2) Hek. 1056-57

3) British Museum (Arch. Anz. 16 (1901) 159. 5.

4) Antiquitates Etruscae 28. tábla.

is olvashatjuk. Az egyik katona belemarkol Polymestor hajába, fejét hátra-húzza, hogy könnyebben kiszűrhasa a szemét. Ott vannak Polymestor kicsi gyermekei is, s még néhány mellékalak.

Hippolytos. Ha máshonnét nem is tudnók bizonyítani, hogy Euripides hatással volt a képzőművészetnek úgyszólván mindenegyres ágára, az ezen drámáta vonatkozó emlékek bősége okvetlenül meggyőzne bennünket erről. Mert oly bő az ezen témakörbe vágó anyag, hogy nemcsak a meglevő drámájának nagy hatását szemlélhetjük, hanem voltak olyanok is, akik megkísézték éppen ezen bő anyag láttára, hogy ezen művészeti emlékek alapján rekonstruálják Euripides első Hippolytosát: a *Ἰππολύτος Καλυπτόμενος*-t.

Magának a darabnak a tárgya is kész anyag a képzőművészetnek. Előttünk áll két ellentétes

jellem: a széptestü, de érintetlen lelkü görög egyiptomi József és a kéjvadászó görög Putifárné. Az egyik a szerelmet csak képekről és mendemondából ismeri, de még ezektől is borzad ifjú szűzies lelke, a másik a kéjben már jól meghempergett rima Phaidra, kit beteggé tesz ki nem elégíthető szenvedélye. Két ellentétes sarkpont, melyek között állandó a feszültség és csak a kitörést várja az ember. Ennek eszközéül a most is meglevő drámában már nem magát Phaidrát állítja a költő (mint ahogyan megtette az elsőben) hanem a dajkát szerepelteti közvetítőül Phaidra szerelmi bánata, a ki nem elégíthető vágy után való szenvedélyes törekvés és a szerelmet és kéjt visszautasító ifjú szűzi lelkülete megadja az első és fő jelenetet a későbbi képzőművészet számára.

DE ez Phaidrának, a nőnek csak az egyik ol-

dala . A ki nem elégített vágy a kerek vissza-
utasítás nem maradhat hatás nélkül. A megsértett
asszonyi gőg bosszuért liheg. Ha ő erkölcsileg
elpusztult, megsemmisült az emberek előtt akkor
hát pusztuljon a büszke ifjú is. Először hír-
nevét mocskolja be aljas vádjával, mert tudja,
hogy ezzel magával rántja a halálba is. A büsz-
ke és sértett asszony jól számított : Hippoly-
tosnak is pusztulnia kell mint erkölcsileg, mint
pedig a valóságban. Ime itt a másik, finom lelki
motivumokban bővelkedő jelenet kompozícióban,
mely csak vésőt és ecsetet vár.

Majdnem bizonyosan mondhatjuk, hogy ebben a
tárgyban Euripides kizárólagos forrása a képző-
művészetnek. Az Euripides előtti költészet nem
igen törődött ezzel a tárggyal, sőt azt mondhat-
juk, hogy egyenesen elhanyagolta. Homeros még nem
tud bővebbet Phaidráról, mert az Od. 11, 321.

sorban csak a Phaidra név fordul elő,kit Ariadne és Prokris társaságában látott Oelysseus az alvilágban. De még ez sem biztos,hogy benn volt eredetileg a költeményben,mert ezt a sort attikai interpolációnak tartják.¹⁾-Talán a Naupaktia c. eposz tárgyalhatta ezt a témát,melyről Apollodoros (III.10.) és Pausainas (X.,38,11) szerint tudjuk,hogy a híres nők szerelmi viszonyait tárgyalta.²⁾ Azt szintén tudjuk,hogy Sophokles is írt egy Phaidra c.drámát,de sokkal több ok szól amellet,hogy Euripidesé az elsőség. Mert az biztos,hogy a most meglevő Hippolytos nem az első darabja ebből a tárgyból.A Ἰππολύτος καὶ Ἑρμιόνη bukása után,melyben Phaidra a nyílt színen vallotta be szenvedélyét s ezért az athéni közön-ség kifütyölte, Euripides kien-

———— 1) Csengeri: Hipp.és Her.

2) Bp.1909.268. L.
u.o.

gesztelésül irt egy másik Hippolytost, melyben már figyelembe veszi a szemérmet és az okosságot a szenvedéllyel szemben.-De Sophokles drámájának iránya is más volt. Sophokles jellemeit sem rajzolhatta úgy mint Euripides. Bár maga a dráma elveszett, de a fragmentumokból mégis ki lehet annyit olvasni, hogy nemcsak elsimította az Euripides által rajzolt durva vonalakat, hanem még meg is nemesítette Phaidra jellemét.

Általában tehát azt lehet mondani, hogy a Hippolytosra és a Phaidrára vonatkozó emlékek mind Euripidesre mennek vissza. Ezt már O.Jahn is kimondotta.¹⁾

Az emlékek között nem találunk monumentálisat vagy külön külön szobrokat. S minthogy a megmaradt emlékek mind a dekoratív művészethez tartoztak, azért legtöbbször csak szarkofágokon, egyes

1)

Arch.Beiträge 316 és köv.

nagyobb reliefeken találjuk meg őket, de nem hiányoznak nagyobb festmények sem. Mindenesetre feltűnő, hogy szoborcsoporthat nem találunk ebből a körből, de ha meggondoltuk, hogy egyrészt az egész görög szobrászatból egyetlen egy szoborcsoporthat maradt meg (s ez is Euripidesre megy vissza!!), másrészt meg hogy az Euripidestől adott szituáció nem is igen volt alkalmas kompozíció egy szoborcsoporthat számára, mert nehezen lehetett volna megteremteni az falakok között szükséges akár külső akár belső kapcsolatot, megértjük, hogy miért lett épen a dekoráló művészet kedves tárgyává. Chariton Aphrodis. 1,1. szerint a képzőművészet már a hellenesztikus korban bőven foglalkozik a Hippolytos mithosz feldolgozásával. Nagyon valószínű, hogy a későbbi művészeti emlékek alapja egy a hellenizmus korában keletkezett két szcénás alkotásra megy vissza.

Most már lássuk az egyes emlékeket. Nem cé-
lunk minden egyes emléket felemlíteni és részle-
tesen leírni, csupán néhány nevezetesebbet veszünk
s azon mutatjuk ki Euripides hatását.

Azok közül, melyek csak írásban maradtak meg,
nevezetesebbek:

Az Euripidestől népszerűsített mondának első
előállítása Antiphilosnak, Apelles kortársának
a „tauro emisso expavescens” Hippolytosa, mely-
ről Plinius N.H.35, 114. tesz említést. - Antiphi-
losszal körülbelül egy időre esik a Timotheustól
kidolgozott Hippolytos az argolisiak számára.¹⁾

A megmaradt emlékeket 3 fő nagy csoportra
oszthatjuk, könnyebb áttekinthetés szempontjából:
1.) vázáképek és hydriák, 2.) falfestmények 3.)
szarkofágok és reliefek.

—————¹⁾ Kalkmann: De Hippolytis
Eur.diss.Bonn 1882.

1.) Egy apuliai vázának a képét ¹⁾ először Heydemann vonatkoztatta Euripidesre (Arch.Ztg. 1872.S.158.és köv.). Rhaidra bánkódva ül, egy kis Eros repül feléje, körülötte a dajka és egy idősebb férfi.-Az Arch.Ztg.1883.Taf.6.leközölt alsóitáliai vázakép Antiphilos festményére emlékeztet de ez a szituációt nagyon hiányosan adja.-Hippolytos ifjúságára vonatkozó, vadászjeleket ábrázoló képeket találunk etruszk hamvvedreken és érmeken is, melyek Troizenből származnak.²⁾

2.) A Jahn.II.61.leközölt pompeii falfestményen balról ott van Hipp.balkezeiben 3 dárdát tart, mellette kutyák. Vele van az idősebb dajka hosszú ruhában, ki a mellette álló Hipp.-t akarja

————— 1) Fittipaldi gyűjteményéből Monum.

2) Ann.Bull.L.Inst.1854.Taf.16.

Micali, storia tav^v.32, 33.

rábesszélni, mit a kéz mozdulatai is szépen jeleznek.-A szolgától feléje nyújtott levelet erősen tiltakozva visszautasítja. Hasonló a helyzet a *Pitture d'Ercólano* Tom.III.Tab.XV.-ön és a *Mus.Borb.VIII.52* leközölt képen.-Phaidra öngyilkossági szándékát mutatja egy falfestmény, melyet *Rochette* *peint.ined.5.közöl.* Phaidra fejét bánatosan lehajtja, kezében a kötél. Általában az idevágó falfestményeket és római szarkofágokat *Kalkmann* sorolja fel idézett munkájában. Nevezetesen még az alakokban gazdag, *Titus thermákban Rómában talált freskó.*¹⁾ Középen *Hipp.* és az ajánlatot tevő dajka, jobboldalon várakozás teljesen ül *Phaidra* és a szolgák körülötte. A középen áll egy kis *Eros*, ki *Phaidrára* tekint baljával meg *Hipp.-ra* mutat. Ott vannak még *Hipp* szolgái a lóval. Talán az összes falfestmények

1)

Roscher.i.m.H.2686.

közül a legrégibb egy pompeii freskó, melyet Sauer: Röm. Mitt. 1890. Taf. 2. hoz. Leírása megtalálható Roschernél.¹⁾ Ugyancsak falfestményeket sorol fel Ó. Jahn Arch. Beitr. S. 316.

3.) Fontos az a Herculaneumból való²⁾ az augusztusi korból származó márványrelief, mely Robert véleménye szerint³⁾ nem jelentéktelenebb valami, mint egy áldozati ajándéknak a kópiája, melyet 428.-ban, Euripides második Hipp.-ának előadásakor ajánlottak fel.-Szép példány a villa Albani szarkofágja. Leközölve Roscher P. 2230.- A cápuai dóm szarkofágreliefjén⁴⁾ az alakok nincsenek összezsúfolva, a kép áttekinthető, az alakok is jól

1) i. m. Ph. 2228.

2) Pitture d. Erc. I, 4.

3) Hallisches Winkelmannsprogramm

(1898 5. 14-37.)

4) Gerhard: Ant. Bildw. Taf. 26.

sikerültek.

Különösen két szarkofág érdemel még említést. Az egyik Szentpétervárott a másik a girgentii dómban van s a kettő rokon egymással. A girgentii szarkofág ¹⁾ egyik része mintha csak a dráma egy részének pompás illusztrációja volna. (198 és köv. sorok.) Phaidra szerelmi bánatában egy széken ül, mely alatt ott van egy munkakosár és a kis szárnyas Eros. Ruhája finoman kidolgozott, haja megoldva, feje bánatosan balra hajol. Mellette a dajka $\kappa\gamma\eta\delta\epsilon\mu\rho\nu\rho$ — — — — — nál a fején, vigasztalja és jobbkezevel felemeli Phaidra fejéről a fátyolt (Hipp. 201 és 243), balkezevel meg a haját tartja. A másik oldalon egy fiatalabb leány két kezével Phaidra kinyújtott jobbát tartja (Hipp. 198 és köv.). A többi nő részvétellel nézi Phaidrát, egy másik meg gitárt penget.

¹⁾

Baumeister i. m. II. 1450. ábra a, b, c, d
kép.

Ez volt a d) kép. Az a)-val jelölt képen Hipp. lovon vadkan vadászaton van. Szimmentrikus elhelyezés. A b)-n középen áll Hipp.a dárdákkal, baljában a levél, mellette meggörbülten a dajka. A c) Hipp.halálát ábrázolja.-Csaknem ugyanezen jelenetek láthatók a szentpétervári szarkofágon is.

Lehetne még azok közül is néhányat felsorolni, melyek a $\text{Ἰππὸ λυτοῦ καὶ λυτόμενου}$ -ra vonatkoznak, de egyrészt nem/sok eltérő és új adat van bennük, másrészt meg nem célunk minden egyes meglevő emléket felsorolnunk, hisz kevesebből is bizonyítható az, amit kimutatni célunknak kitűztünk.

Iphigenia és Orestes.

Euripides nemcsak Paidrákat tudott rajzolni és az athéni színházlátogató közönség előtt felvonultatni, az ő repertoárja sokkal gazdagabb, sokkal választékosabb volt. Iphigeniája hatalmas

kontraszt az előbbivel szemben. Phaidra egy démon, Iphigenia ideál, mely nagy, hatamas és csodálatra méltó lesz mindazok előtt, kik még egy kicsit érdeklődnek a klasszikus értékek után.

Az Atreus-család mondájának darázs-fészkébe nyult itt bele Euripides s azt mondhatjuk szerencsés kézzel. Igaz ugyan, hogy Aischylos és Sophokles is dolgozott ebből a tárgykörből s néhol kapcsolódnak is, de általában azokat az esemény-töredékeket választotta ki Euripides, melyek újak s meglepők voltak s így az ő céljainak jobban megfelelnek.

Tárgyunkra nézve két fontos momentuma van: megteremti nemcsak az irodalom, hanem a képzőművészet számára is: Iphigeniát és Orestest.

Az aulisi jelenetre gondoluk. Mennyi ¹erzés, mennyi élet játszódik le abban a néhány sorban. Iphigenia nem gyenge báb, nem áldozati barom, hanem

öntudatos, nőben rejtőzködő férfilélek, ki hazája jobblétéért örömmel áldozza fel magát. Mi más ez, mint egy készen álló kép, vagy szoborcsoport plasztikus, levegőt és távlatokat megnyitó leírása?

De talán még ennél is meghatóbb az a jelenet, ami a taurusok földjén lejátszódik. Iphigenia, az emberáldozatok papnője, késsel a kezében fel akarja áldozni öccsét Orestest. És itt ismét remekel Euripides. Ahogyan a két testvér felismeri egymást, ahogyan egymásra borulnak, majd ismét óvatosan elválnak, hogy fel ne ismerjék őket, nemcsak a nézőközönség szeméből facsarhatott könnyeket, hanem a művész lelkébe is oly mélyen belevésődött, hogy nem is tudott, de nem is akart semmi újabb adatot hozzá-adni, hanem a leirt jelenet hatása alatt azt szinte szolgailag utánózni.

x Arra a kérdésre, hogy Euripides kizárólagos forrás-e az Iphigenia mithoszban, nem könnyű rö-

viden válaszolni. Annyi bizonyos, hogy az aulisi Iphigenia feláldozásánál nem lehet eldönteni, hogy Euripides-e a főforrás, vagy pedig a másik két nagy tragikus közül valamelyik. Pl. a sikyoni Timarches művét, mely csak írott emlékekből ismeretes,¹⁾ kezdetben többen Euripidesre vezették vissza. A kép Iphigeniának Aulisban való feláldozását ábrázolta.-Brunn véleménye szerint lehetetlen ezt a képet Euripidesre vonatkoztatni, mert az ezen képen rajzolt jelenet legfőljebb az ismeretes aulisi Iphigenia végső soraira vonatkozhatnék, azt pedig tudjuk, hogy Euripides nem tudta befejezni a drámát, s a dráma mostani befejezése nem eredeti, hanem későbbi betoldás.

Sokkal könnyebben vagyunk a másik főjelenettel: Iphigenia és Orestes találkozása a taurosok

---

¹⁾ Cic.Or.22.; Quint.II.13,

Plen.N.H.35,73.; Val.Max.VIII.11.

földjén. Általánosan elfogadott vélemény, hogy Iphigenia találkozása Orestessel és Pyladesszel Euripides találmánya. Legalább is igen kétséges, hogy Euripides előtt valaki költőileg feldolgozta volna ezt a tárgyat.

Gondolhatjuk, mit jelent ez a képzőművészetnek egy ilyen mozgalmas jelenetnél. Tudva ezt voltak akik erre támaszkodva nagyon is buzgóknak mutatkoztak. Robert az Arch.Ztg. 1875. S 133. és köv. egyenesen azt a következtetést vonta le, hogy az összes képek, szarkofágok és reliefek, szóval az összes emlékek, melyek a taurosok földjén lejátszódó jelenetet ábrázolják, mind Euripidesre mennek vissza. Ez mindenesetre egy kissé merész állítás volt. Baumeister¹⁾ nem is fogadja el Robert véleményét. És valóban sokkal könnyebb lenne ezt oly kategórikusan kimondani, hogy az

---

¹⁾ i. m. I. 757. L.

összes meglevő emlékek, mind legalább hamarosan az euripidesi dráma előadása utáni korból valók, vagyis legalább egy újabb költői feldolgozás az eredeti egységet nem zavarta meg. Mert tudjuk, hogy ezek az emlékek nem mind oly régiek, másrészt meg azt is tudjuk, hogy ez a téma csakhamar újabb költői feldolgozás alá került. Így pl. Polyeidós is feldolgozta ezt a témát (Aristoteles kétszer is említést tesz róla ¹⁾) és egyéb római tragédiák fragmentumai is mutatják, hogy irtak erről a tárgyról még pedig egy kis változtatással.

Ezek után inkább elfogaghatób Kinkel véleménye, ²⁾ mely szerint az biztos, hogy az első és fő lökés Euripides adta meg a képzőművészetnek ezen tárgyra vonatkozólag, de azt már nem mond-

---

¹⁾ Poetic. cap. 16, 17.

²⁾ i. m. 64. L.

hatjuk, hogy az összes meglevő emlékek Euripidesre mennek vissza, mert más feldolgozások is érvényesülhettek, melyek tőle egy-két dologban eltérnek, vagy az események alakításában rajta tulmennek.

Euripides tehát nem kizárólagos, de igenis főforrás.

Mi a következőkben csak azokból az emlékekből akarunk válogatni, melyeken Euripides hatása minden valószínűség szerint kimutatható.

Ugyancsak ide vesszük be az Orestes ifjúságára és gyilkosságára vonatkozó adatokat is, mert máshól nehezebben lehetne elhelyezni.

Kezdjük mindjárt az utóbbival. Egy homerosi serlegen ¹⁾ Klytaimnestrának gyermekeivel Aulisba való megérkezése egészen Euripides Iph. Aul. 621-26 szerint van feltüntetve. Csupán az a

---

¹⁾
C. Robert Arch. Anz. 119, 1899.

külömbőség a kép és Euripides leírása között, hogy Euripidesnél Klytaimnestra megparancsolja a szolgáknak, hogy az utközben elaludt kis Orestest vegyék le a kocsiról, a serlegen pedig Klytaimnestra Orestesnek (a neve oda van írva!), ki anyja után siet és feléje nyújtja a kezét, szeretettel megsimogatja a fejét.- Ugyanezen serleg egy másik képén a kis Orestes Iphigeniával együtt Agamemnon előtt térdel és nővére életéért könyörög, egészen úgy, mint az Iph. Aul. 1241 és köv. sorokban le van írva.

Az aulisi feláldozást tárgyaló képekről itt nem beszélünk, mert, mint mondtuk, itt vagy egyáltalán nem lehet, vagy igen nehéz elválasztani, (bár vannak biztos vonások is az egyes képekben. Hogy csak egyet említsünk: egy apuliai agyagvázán ¹⁾ az áldozó Kalchas kezében jogar van és így

— ¹⁾ Overbeck: Her. Gall. 14, 9.

ez az alak valószínűen nem Kalchas, hanem maga Agamemnon, mert így tanuskodik az Iph. Taur. 360. is : ἰερεὺς δὲ ἦν ὁ γεννητῆρας πατρὸς)

Aigisthos meggyilkolásáról (melyben Orestes is részt vett) Euripides azt mondja, hogy a kertben történt, mikor Aigisthos a nympháknak áldozatot mutat be. Így ábrázolja egy campániai korsó képe ¹⁾ szoros vonatkozással Euripidesre. Csupán az a különbség, hogy a művészi szabadság a nymphák szentélye helyett Zeusét ábrázolja.

Klytaimnestra meggyilkolására vonatkozólag is vannak emlékeink, melyeken euripidesi vonások láthatók.

Egy a Casa di Sirico-ból való falfestményen Klytaimnestra kibontott mellét fia felé tárva életéért könyörög, mint Or. 527, 568, 827 stb. mondja. - Majdnem ugyanez a jelenet van egy etruszk

————— ¹⁾ Roscher: i. m. O. 969.

tükrön¹⁾ is. Klytaimn. térdel és jobb kezét könyörögve nyújtja Orestes felé, ki jobb kezével megragadja anyja fejét.

A taurosi kalandból nagyon sok emlék maradt fenn s azért elegendőnek tartjuk, ha azokból csak egy-kettőről emlékezünk meg bővebben.

1) A vázaképek közül a Baumeister²⁾-nél leközölt apuliai amphorán egy templom előcsarnoka előtt áll Iphigenia, amint épen Pyladesnek (legalább is Euripides Iph. Taur. 745 szerint: „Pylades: *En ezt az irást kedveseidnek átadom*”) átadja a levelet, mellette áldozati medencére támaszkodva áll Orestes. Iphigenia háta mögött lebeg Artemis, mely az Euripidesnél megjelenő Athénára emlékeztet.

—————¹⁾ Gerhard: Etr. Spiegel 2, 237.

²⁾ i. m. I. 808. ábra.

2) Egy pompeii falfestményen ¹⁾ Iphigenia kezében van Artemis képe, Or, és Pylades egyszerű tartásban épen menekülni akarnak.

3.) Feltűnő, hogy ezt a jelenetet, legtöbbet a szarkofágokon találjuk. Oka talán az, hogy ezek voltak leginkább alkalmasak arra, hogy a tárgyilag több részre szakadó cselekményt könnyen feltűntethessék. (A legtöbb szarkofág 3 jelenetet olvaszt össze : 1.) megérkezést 2.) az oltárnál, 3.) a menekülés.)

A müncheni szarkofág ²⁾ közepén Orestes épen őrjöngésben van, Pylad. felemeli, egy szikla mögül meg épen egy Erinys jön elő (Iph. Taur. 260) fáklyával a kezében. - A szarkofág baloldalán Pyl. Or. és Iph. a tengerpartra megy, a másik oldalon meg harcolnak a hajónál, mint Euripides ~~is~~ leírja.

————— ¹⁾ Overbeck Taf. XXX.n.12.

²⁾ Baumeister i.m.I.758. L.

-Egy weimári szarkofágon ¹⁾a foglyok első megjelenésénél a középben áll a részvétellel teljes Iphigenia Artemis oltáránál. A kép baloldalán a föltámaszás jelenet. Miként az Iph. Taur. 770-80. mondja, felolvassa a levelet, amit Argosba akart küldeni. A két ifjú meglepetését szépen mutatja az előrehajolt test és a gyors lépés utánzása. A kép jobboldalán ismét a hajóharc. -A Villa Albani egy szarkofágtöredékén ²⁾Iphigenia Artemis oltára előtt áll, Orestest és Pyladest megkötözve vezetik Iphigenia elé. -A taurosi Iphigenia mithoszához tartozó két relieftet őriznek a mi Nemzeti Museumunkban is. ³⁾

Leda. Leda históriája és a tojás mithosz ismeretlen volt mind az irodalomban, mind pedig a

1)

Baumeister i.m.I.759.L.

2) Roscher i.m.I.302.

3)

Pecz: Ókori Lex.I.988.L.

művészetben Euripides előtt.Ő önti formába a
mithológia ezen érzécsiklandó adatait,mikor pl.
a többi hely között a Hel.17-22.-ben így szól:

..... Azt is mondja ám a hír

Az én anyámnak,Ledának keblén Zeus

Pihent meg,egy hattyú alakját öltve fel,

Mely azt szinelve,hogy sas üzi,oda szállt

S gyönyört lopott.....

Ugyancsak hasonlóképen nyilatkozik még Hel.214,
257,1144;Oreszt.1387,Iph.Aul.794.

S bár sehol sem szentel neki nagyobb fontos-
ságot,ezen elszort adat mégis elég volt a képző-
művészet számára,hogy az emlékek egész raját
alkossa meg a képzőművészet terén.

A bő adatokat két nagy,feltűnően különböző
csoportra lehet osztani. Az egyik csoport már
a művészet leple alatt a sexuális gyönyörök
magasztosságát hirdeti (jellemző,hogy Leda eze -

ken az emlékeken majdnem mindig egészen mezitelen, a tett pillanatában ábrázolva, minden mozdulatáról az érzékies gyönyör ri le.)-A másik főcsoport, mely Euripides említett helyeire megy vissza, már nem annyira érzékies, s ami még inkább jellemző, a hattyú természetes nagyságban látható, mégpedig abban a pillanatban, mint ahogy Euripides leírja, vagyis Leda épen keblére akarja fogadni a sas elől menekülő hattyút.

Legjobb példánya a kapitálumi museumban van.¹⁾ Leda testéhez (melyen egy finom chiton megoldva a balvállról lelóg s így az egész mell és a fél derék mezitelen) szorítja a hattyút s a baljában levő bő peplosszal be akarja takarni.- A Berlinben levő terrakotta szobron Leda csak peplosban van öltözve a felső teste szabad, a jobb kezével a peplost tartja a sas ellen, balkeze

¹⁾ Léközölve Roscher i.m.L.1920.oldal.

alatt pedig ott van egy kis hattyu.¹⁾ -A Montfaucon: L Antiqueté 103.tábla 3.-képén ugyanez a jelenet látható. A szerző a nőalakot Venusnak, a hattyut (mint ahogyan ő mondja „semleges”(ne-utrum) madarat Venus madarának, galambnak magyarázza. De kevésbé valószínű, mert a kép szinte utánczata az eddig említetteknek. A félig meztelen nőalak az ölébe szorítja a madarat, a másik kezével meg a ruhájával mitegy védi, félti valami veszélytől. Ez csak Leda lehet. -Ide tartozó emlékek még 1) a Berlinben levő boiotiai terrakotta, melyen Furtwängler²⁾ az ábrázolásnak Euripidestől befolyásolt fokát akarja felismerni. -Egy relief Tessalonikéból, most a Lonreban van.³⁾ -Ugyanez a tárgya egy pompeii falfestménynek is (Helbig:

1) Overbeck: atlasz Taf. 8. n. 23.

2) Einl. Z. d. Vasen S. 9 és köv.

3) Overbeck. i. m. Taf. 8., 7.

Wandgemälde.)

Hogy mennyire el volt terjedve ez az ábrázolás, fényesen bizonyítja az, hogy még a mi Nemzeti Múzeumunkban is van egy példány, mely azonban nem a legfinomabb munka. A hattyu még itt is eléggé természetes nagyságban van ábrázolva. Lelközölve Pecz: Ókori Lexicon I. 507. ábrán.

Medea. Egy újabb alak Euripides repertoárjából. Egy új nő, más oldalról, más szempontból tekintve. Itt a bosszuálló, önérzetében sértett nő áll előttünk.

Az a részletes rajz, melyben egy nő rajongó szerelmét, majd mikor megcsalatra érzi magát, a józan ész korlátait áttörő bosszuvágyát állítja élénk hű, az életből ellesett vonásokkal, okvetlenül hatással volt a művészetre.

Hogy valóban forrás volt ez a dráma a képző-

művészet számára, kitűnik a dráma keletkezéséből és a prioritásból. Parmeniskos (Schol. Eur. Med. 10.) azt mondja, hogy a korinthusiak megvesztegették a költőt, hogy a gyermekgyilkosság vádját mossa le róluk és kenje rá Medeára. Ezen scholion tanúsága szerint tehát Euripides lenne az első, aki Medeát mint gyermekgyilkost szerepelteti az irodalomban. - Viszont mások ezt nem fogadják el. Véleményük az, hogy Euripides ezt a mondát már készen találta és talán a sikyoni Neophron volt a forrása,¹⁾ s csak Euripides tárgyalta egy teljes darabban a színpadon. - Akár melyik véleményt fogadjuk is el, nyugodt lélekkel állíthatjuk, hogy az a dráma, amely már a római íróknál is oly bőségesen talált utánzókra, nem lehetett közönbös a művészek szeme előtt sem. Mert mennyivel van inkább okunk fel-

1)

Roscher: i. m. M. 2494.

tenni, hogy egy kisebb jelentőségű író, talán a nyilvánosság előtt nem is annyira ismeretes munkája lett volna a forrás a képzőművészet számára, mikor Euripidesről már eddig is láthattuk, hogy elég bőven nyújt vázlatot, sőt sokszor kidolgozott képet a művészek számára.

Ezek után talán nem nagyon merész állítás, ha azt mondjuk, hogy ezen tárgyban is Euripides a főforrás a meglevő és elveszett emlékek számára.

A megmaradt emlékek száma nagyon sok. Nem csoda, hisz a finom psychologia megfigyelésekkel és lelki analizissel, lángoló szenvedéllyel teli dráma nagyon kedves tárgya volt a képzőművészetnek.- Egyet azonban észre lehet venni ezeken az emlékeken, épügy mint a Hippolytos monda emlékein, mégpedig azt, hogy a megmaradt emlékek legnagyobb része nem új, nem önálló koncepció,

hanem voltak eredeti példányok s a többiek csak kevés változtatással utánfacsinált másolatok.

(Az e tárgyra vonatkozó emlékeket megte-
lálhatjuk: Böttiger: De Medea Euripidea cum
priscae artis operibus comparata. - N. Wecklein:
Euripides' Medea. Leipzig 1880. - I. Vogel: Scenen.
Eur. Trag. auf Vasenbildern. - C. Robert: Die anti-
ken Sarkophagreliefs. Baumeister i. m., Roscher:
i. m. etc.)

Mi ismét csak néhány nevezetesebből akarunk részletesebben szólni, s ezeken bemutatni az euripidesi dráma erős befolyását.

Plin. N. H. 7, 126; 35, 145 tudósít Timomachos Medea festményéről, melyen Medea tétovázásának, az önmagával való harcnak a kifejezése volt megörökítve. Nagyon híres. A drámából (az 1270 s. köv.) is tudjuk, hogy a gyermekgyilkosság nem pillanatnyi elhatározás műve, hisz Medea elég soká-

ig küzd magával.

Medea- szobrokról még Libanios és Kallist-
tratos tudósításából ¹⁾ van tudomásunk.

Azon vázaképek közül, melyek Euripides drá-
májának hatása alatt keletkeztek, legnevezete-
sebb az apuliai Canusiumban, egy sirban talált
hatalmas váza, melyet 1816-ban Millin adott ki
először. ²⁾ A váza közepén van a Medeára vonat-
kozó kép. Középen van az ion oszlopokon álló,
akroterionos „Κρεοντεία” (egyesek szerint
Kreon háza) a ház belsejében Kreon leánya a
méreg hatása alatt élettenül rogy össze. Bal-
keze lóg, jobbjaival fejéhez kap (Med. 1168.).
Jobbról egy ifju ugrik oda, hogy a leeső fej -
diszt fölfogja. Balról ott áll az atyja.- A
kép alsó részén phrygiai öltözetben ott van

—————¹⁾ Stat. 13.

²⁾ Leközölve Baumeister i.m. II. 980.
ábra.

Medea, az egyik kezében a kard, a másikkal meg az oltárra menekülő gyermek hajába markol. Látható még a gyermekek segítségére siető Iason is. Az alsó sor közepén meg Medea sárkányfogatán áll kígyókkal a hajában.¹⁾

A többi vázaképek is ugyanezt a jelenetet hozzák, csekély változtatással. Így a nolai amphorán²⁾ az egyik gyermek már elvérezve fekszik az oltáron, a másiknak meg a hajába markol Medea. - A cumei amphorán³⁾ a hosszú chitonba öltözött Medea az egyik gyermeket meggyilkolja, a másik hiányzik. - Egy canossai amphorán⁴⁾ Medea menekül a sárkányfogaton, Jason és hívei üldözik.

Michaelis (Arch. Ztg. 1885. S. 291 és köv.) és

---

1) Baumeister i. m. II. 902-904. L.

2) Arch. Ztg. 1848. S. 223.

3) Arch. Ztg. 1867. Taf. 223.

4) u. a. Taf. 224.

Wagner (Epit. Vat. 124.) azt mondják, hogy Medea rábestéli Aigeust, hogy Theseust a maratthoni bika ellen küldje. Ez a jelenet szintén Euripidesből való.¹⁾ -A maratthoni bikával való harc látható a szentpétervári múzeumban levő váza-képen. (Arch. Ztg. 1883. S. 163 és köv.) Ugyancsak a maratthoni bika megfékezése látható egy madridi vörösfigurás vázán is. Mind a két vázán rajt van Medea is phrygiai öltözetben. (sapka !)

A megmaradt falfestmények közül is többnek tárgya a gyermekgyilkos Medea. -Igy a Baumeister i. m. I. 155. ábrán, egy pompeii falfestményen M. hosszú chitonban, épen ki akarja húzni a kardját és bánatosan néz a mellette játszó gyermekekre. -Egy Herculanumból való falfestményen²⁾ Medea a falnak dőlve a gyermekgyilkosságra gon-

——— 1) Roscher i. m. M. 2497.

2) Baumeister i. m. II. 948. ábra.

dol, kezében a kard, szemében mély fájdalom tükrözik. A gyermekek nincsenek ábrázolva. - A Baumeister: Bilderhefte 552. ábrája egy elmosódott pompeii falfestményt ábrázol. V.ö. Eur. Med. 1002. és köv. sorokat.

Még gyakrabban látható ez a téma szobrokon, reliefeken, szarkofágokon.

Csak néhány nevezetesebbet. Pl. az arlesi szobor.¹⁾ Medea hosszú chitonban, feloldott hajjal, kirántja a kardot. Kétoldalt térdelnek a gyermekek, az egyik Medea ruhája mögött keres védelmet. V.ö. Med. 1277 és köv. sorokat. - Aquincumban is találtak egy ehhez hasonló koncepciójú szobrot.²⁾ A szobor feje hiányzik, testét lábigérő ruha fedi. Kardját vállához támasztja. - Lábánál ott van a két gyermek. A reliefek közül nevezet-

—————¹⁾ Arch. Ztg. 1876. Taf. 8, 2.

²⁾ Pecz: Ókori Lex. I. 217 L.

tesek: A vaticánban levő öt scénás relief. (Leközölve: Winckelmann: Mon. ined. II. 90, 91.) A lo^{us}~~us~~rei szarkofág a korinthosi jelenetet ábrázolja.¹⁾ Baloldalt Medea gyermekei felajánlják Kreusának a végzetes nászajándékot. Az egyik gyönggyel ékesített ruhát, a másik egy koszorút visz. (Med. 286.) Medea ellenszenvvel néz a gyermekekre. (Med. 1148.) Jason kéri Kreusát, hogy fogadja szívesen a gyermekeket (Med. 1149.), mellette a Thanatos áll ifjú képében és még Kreusa dajkája. - A középső jelenet Kreusát mutatja iszonyú fájdalmában, amint a mérges ruhától megég. Atyja kétségbeesve tehetetlenül nézi. A jobboldalon M. áll, amint gyermekeit akarja megölni, majd amint a sárkányfogatra száll. - Egy ostiai szarkofág-fragmentum, melyet Robert hozott először nyilvánosságra, 5 jelenetből áll. 1.) Jason és Kreu-

1)

Pecz: Ókori Lex. I. 216. L.

sa eljegyzése; 2.) a gyermekek átadják ajándékukat; 3.) Kreusa halála; 4.) a gyermekgyilkosság (M. felövezett chitonban, jobbában a kard, baljában a hüvely, előtte a gyermekek labdával játszanak); 5.) M. elmenekül a sárkányfogaton.

(Jobbában a kard, balvállán az egyik gyermek hulláját cipeli, a másik gyermeknek a csontjai a kocsiban láthatók).¹⁾ Ide tartoznak még a Diokletján-thermákból való szarkofág, a ^{uv}Loxvreb-ban, Mantuában, a Vaticánban, a római Villa Casuli-ban, a marseilli muzeumban stb. levő szarkofágok. (Mindezeket és még másokat is felsorolja C. Robert idézett munkája.)

A gemmákon, melyeket az Annal. d. Just. 1892. tav. D. 2 hoz nyilvánosságra és melyekhez Dilthey: Arch. Ztg. 1875. S. 64. még egyet fűz. M. phrygiai ruhában szerepel, a gyermekek vagy az oszlopok

1)

Roscher .i. m. M. 2508. -M.

előtt játszanak vagy pedig mint könyörgők olaj-
ággal az oltárhoz menekülnek.

Oidipus. Hogy Sophokles tragédiái sokkal ke-
vesebb hatással voltak a képzőművészetre, mint
a tömeg izlésének jobban megfelelő Euripidesé,
mutatja az az egyetlen emlék is, mely Oidipus
további sorsáról tudósít bennünket. Mint már
említettük is egyszer, bár ugyszólván az egész
Oidipus mondát Sophokles dolgozta fel máig is
meglevő drámáiban, érdekes, hogy az Oidipus to-
vábbi sorsát tárgyaló emlék nem a Sophokleszi
tradíción épül fel, mely szerint, mikor Oidipus
bűnének tudatára jön, önmaga oltja ki szemvilá-
gát, hanem egy más tradíción, még pedig, melyet
Euripides követett: vagyis nem Oidipus oltja ki
a szeme világát, hanem Laios katonái vakítják
meg. A Schol. Phoen. 61. tudósít erről mikor azt
mondja: ἐν δὲ τῷ Οἰδίποδι οἱ Λαῖον δευρά-
ποριες ἐτύφλωσαν αὐτόν. ἡμεῖς δὲ

Φοβύβου παιδ' εἰσάντες πέδω
ἐξομματοῦμεν καὶ διόλλυμεν κόρας.

Tehát nemcsak azt tudták meg, hogy Laiosnak a fia, hanem, hogy gyilkos is volt. E szerint tehát a szóbanforgó etruszk „Aschenkist” (az ókori Lexikon „sirmánynak” fordítja) képe így magyarázható: Középen térdreereszkedve van Oidipus, karját két katona fogja, egy harmadik egyik kezével Oidipus hajába markol, a másikkban levő rövid karddal vagy törrel kiszurja a szemét. Balra ott áll Kreon egy bottal, háta mögött trónszéken Euridike, jobbra meg a kétségbeesés kifejezésével és gesztusaival: Jokaste.¹⁾

Ugyancsak ide tartozik, amit a Phoen. 911. és köv. elmondanak. Itt Teiresias felfedi Kreon előtt, hogy Menoikeus fiának meg kell halnia, mert

—¹⁾ Baumeister i. m. II. 1052. lap 1268. ábra.

a Sphnx őt követeli a győzelem díjául.- A volt^{e/}ra-i muzeumban levő hamvedren ¹⁾az a jelenet van megörökítve, amint Kreon ki akarja szakítani magát környezetéből, ki hazaszeretetből az előkészített oltáron öngyilkos lesz.- Menoiikeust akarja felismerni Bendorf (Arch.-epigr.Mitt.aus Österreich 1882.) a gjolbasii heroon domborművein.(V.ö.még azt a vörösfigurás vázát, melyet Graef:Berl. Winckelmanns Progr. 1892.hoz.)

Pasiphae. Pasiphae ^{lel. szert/} egy bikába, s hogy állati-
as szenvedélyét kielégíthesse Daidalosszal fa tehenet készítette magának s abba bujva anyává lesz.

Hogy ebben a tárgykörben Euripides forrás volt a művészet számára, elég csak a következőket megfontolni:

____¹⁾ Oberbeck:Heroengallerie Taf.6,2.

Az epikus kör még borzadt az ilyen természetörvényeivel ellenkező gonosz beállítási tárgy feldolgozásától, azért nem is tudjuk semmi nyomát megtalálni sehol az epikus költészetben.

Evvel szemben a legrégebbre visszamenő forrásunk Euripides „Κρητες” c. drámája, melynek a fragmentumait Nauck i. m. fr. 474. és köv.-ben sorolja fel. Ebben már megtalálható a mondának minden főbb adata. Azt is biztosan tudjuk, hogy a Daidalosszal való összeköttetés és a fából való tehén Euripides találmánya. Nyugodtan mondhatjuk, hogy ennek az állatias érzékeket izgató mondának Euripides adta meg az igazi alakját mind az irodalomban, mind pedig a képzőművészetben. S hogy az irodalomban is elterjedt, mutatják azok a nyomok, melyeket Ovidiusnál (Ars amat) és más római íróknál találunk. S hogy a

képzőművészetben már mennyire el volt terjedve, elég arra hivatkoznunk, hogy a Kr.u.III.sz.-ban élő Philostratos, ki *Im.*I.16-ban ír le egy képet, Daidalosról és Pasiphaéről nem mint ismeretlen, ritka dologról ír, hanem mint széltében hosszában ismert képzőművészeti tárgyról.

Mindenesetre a monda képzőművészeti kialakulására hatással lehettek a mythografusok is (Appollodoros, Hyginos), kik szintén felvették ezt a mondét mithoszgyűjteményükbe. Mindenesetre azért talán nem mondunk ezek ellenére sem nagyot, hogyha azt állítjuk, hogy Euripides, ki ezt a pikáns és perverz témát, mint „szociális drámát” ¹⁾ dolgozta fel, nem lehetett utolsórangú forrás a képzőművészet számára, sőt azt állíthatjuk, hogy ő adta az első lökést a képzőművészetnek, mely később sem tudott szabadulni

————— ¹⁾
Baumeister i.m.II.1188.

tőle, hanem erősen ragaszkodott még az Euripides adta anyaghoz és adatkhöz.

Ez a monda -(érthető okokból)-igen kedvenc tárgya volt a képzőművészetnek. És a megmaradt emlékek is nagy számban képviselik ezt a pikáns tárgyat természetesen egy kicsit megfínomítva. A képek úgyszólván kivétel nélkül el-
ejtik az állatias érzékiségnek nyílt ábrázolását és inkább fátyolozva, Pasiphae szenvedélyes epedésében sejtetik a monda igazi tartalmát.

A Pasiphae- mondára vonatkozó emlékeket tárgyalják: O.Jahn: Archeol. Beiträge S.237.-247., G.Körte: Historischen u.philolog.Aufsätzen für Ernst Curtius 1884. S.195. és köv.C.Robert (Der Pasiphaë sarkofag) Kühnert (Daidalos in Jahr. für klass.Philol.1887.S.192) Helbig és mások.

Mi csak egy-két ilyen szarkofágról és festményről emlékezünk meg, hozzáfűzve, hogy ez a

monda különösen az etruszk képzőművészetnek volt kedves tárgya.

A Baumeisternél ¹⁾ leközölt szarkofág 3 jelenetet ábrázol: 1.) a szerelmi bánatba merült Pasiphaë és a kis Eros. 2.) Daidalos és a tehén készítése? 3.) a kész tehén. - Az ugyancsak ott említett spada-i reliefen az előbbi szarkofág harmadik jelenete látható részletesebb kidolgozásban. - Nevezetesen a Tivoli vidéken talált, most a római nemzeti muzeumban levő hamuveder is. ²⁾

Egy pompeii falfestményen egy fehér bika Pas-
ra néz, ez pedig jobbjával az állatra mutat. Ott
van még Daidalos, egy szolganő és egy satir. ³⁾
Egy másik pompeii falfestményen ⁴⁾ az ülő Pas.

---

1) i. m. II. 1189.

2) Pollak, *Revue archéol.*

3. sér. t. 33, (1898)

3) Helbig. 1205.

4) " 1206.

Daidalosra néz, ki kezében egy kalapácsot tart.
A háttérben templom és a kész fából való tehén.

A Tiersch:Reisen in Italien I.S.257.hozott
velencei márványrelief már tovább megy a mondá-
ban s azt tárgyalja, hogy Pasiphaënak a bikától
egy félig ember- félig állat csodaszörny: a Mino-
taurus születik.- A reliefen is a Minotaurus
látható, amint anyja, az ülő Pasiphaë előtt a föl-
dön fekszik.

S van még sok más emlék is, de mivel nem nagy
köztük a változatosság, elhagyjuk.

Philoktetes. Ez a tárgy is szépen bizonyít-
ja, hogy nagyobb elterjedésnek örvendett Euri-
pides műzsája, mint Sophoklesé s általában Euri-
pides adatai és fordulatai sokkal nagyobb tekin-
télyűek voltak a képzőművészet számára, mint kor-
társáé, a nagy Sophoklesé.- S ebben az esetben
talán abból is érthető, hogy Sophokles később

írva meg drámáját, a tárgyunkra vonatkozó eseményt, egyszerűen csak megemlíti és tovább nem foglalkozik vele, addig Euripides (mivel elsőnek dolgozza fel drámában az eseményt) teljes részletességgel, szellemes fordulatokkal írja le a Philoktetessel történeteket.

Az ebbe a tárgykörbe vágó emlékek közt nevezetes a Baumeisternél leközölt, egy bizonyos Stamunsnak a képe, mely ⁴ nem tekintve az Arch. Ztg. 1845. Taf. 35, 3. hozott csonka képet-egyedüli a Philoktetest tárgyaló képek közül, mely Philoktetes megsebesülésének lefolyását ábrázolja. Ez a kép annál is inkább nevezetes, mert a IV. és V. század fordulópontjában készült, tehát nem sokkal később, mint mikor ez a tárgy a színpadon megjelent. - A csoport közepén ott fekszik a fiatal szakálltalan Philoktetes, szája a fájdalomtól nyitva, jobbát feje fölé hajlítja, baljával alá-

támasztja magát. Egy megnevezetlen ifjú (Michaelis szerint Palamedes) készségesen segítve hajol föléje.-Kissé mögötte áll csodálkozó arckifejezéssel és taglejtéssel Diomedes (oda van írva) kinek Euripidesnél is nagy szerep jutott. Jelen van még egy ifju is A.....^Σ jelzéssel, talán Achilleus. Látható ezeken kívül még a kigyó, a - mint visszamegy az égő oltárhoz, az istennő szobra és egy-két mellékalak.¹⁾

A Phlostrat. Imag. 17. em^lített képleírás is egészen euripidesi vonás. A kép azt ábrázolta, hogy Philoktetes megmutatja a görögöknek Chryse oltárát, amelyen áldozniok kell.

A Baumeister II. 1329. L.-on leközölt kép is, melyen ott van Odysseus és Diomedes, ki az íjat akarja elemelni, szintén Euripidesre megy vissza. Philoktetes barlangja bejárata előtt ül.

—————¹⁾ Baumeister i. m. II. 1326. lap.

A Brunn-nál¹⁾ hozott képen Philoktetes a barlang előtt áll a trójai küldöttséggel beszélget. A trójai küldöttség motivuma Euripidesből van véve.

Eteokles és Polyneikes. A mondának ezen két testvérre vonatkozó adatai melyek a képzőművészetben is nyomokat hagytak szoros értelemben véve nem Euripides feldolgozásából vannak merítve, mert itt a forrás nem Euripides, hanem a másik 2 nagy tragikus: Sophokles és Aischylos. De mégis figyelemre méltó, hogy habár ez a két alak nem Euripides kreaturája, a megmaradt emlékeken itt-ott, mégis találni euripidesi vonásokat.

Igy a Villa Pamphili szarkofágreliéfje²⁾ mi-ként Kinkelnél (i.m.77.L.) is olvasható, a leg-szorosabban ragaszkodik az Euripides Phoen.-ban

—¹⁾ Rilievi delle urne etrusche 70,3.

²⁾ R.Rochette: Mon.ined.pl.67, A,2.

lejátszódó jelenethez. A kép baloldalán térdelő Jokaste, Antigone, Kreon és Eteokles egy kísértő-jének jelenlétében látható a testvérharc (Phoen. 623.) Az a középső jelenet, hogy Kapaneus létrákon áll (Phoen. 1173) és a fölhalmozott hullákkal jelzett csatatér (Phoen. 1195.), szintén euripideusi vonások. A relief jobbsarkán látható a kölcsönös testvérgyilkosság (Phoen. 1413 és köv.)

Az Overbeck 138. alatt közölt képen, mely szintén ezt a testvérharcot tárgyalja, egy trombitás is van jelen. V.ö. Eur. Phoen. 1460-80.

A nápolyi Gerolimini kolostor vázája Engelmann H. d. arch. I. 1905. Taf. 7. szerint szintén Eur. Phoen.-ra megy vissza.

Satyrok- Silenos. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ezen görög ritkaságból: a satyrdramából is egy teljes darabot birunk Euripides-től.

Azt azonban, hogy Kyklops és Euripides többi satyrdrámái mennyiben voltak hatással a képzőművészetre, nem lehet határozottan megmondani. Csupán csak valószínű következtetéseket vonhatunk le.

Vernicke ¹⁾ pl. azt mondja, hogy a Silenek, mint színészek egyenesen Euripides tálálmányai. Viszont mások nem fogadják el ezt az állítást, de annyit megengednek ők is, hogy Euripidesnél érte el tökéletes kialakulását. De akármelyik vélemény legyen is igaz, annyit mégis mondhatunk, hogy Euripides ezen téma kialakulására hatással volt mind az irodalomban, mind pedig a képzőművészetben. Most csak arra a híres és szép nápolyi vázára gondolunk, ²⁾ melyen egy egész satyrjáték jelenet van ábrázolva.

---

1) Hermes. 1897, S. 308.-

2) Roscher. i. m. S. 498.-

Robert^{4.)} azt állítja, hogy Euripides Kyklopsának hatása alatt keletkezett Thimantes egy festménye is, melyen a satyr thyrzosszal levágja az alvó Polyphemos ujját. - Ugyancsak Euripides hatása alatt készült az Arch. Jahrb. 6. 1891. 271. leközölt Polyphemos megvakítását ábrázoló kép is, melyen a satyrok Silenos - típusban vannak ábrázolva. -

Az Arch. Jahrb. 6, 1891, Taf. 6. nyilvánosságra hozott váza egy Kyklops satyrdrámára megy vissza. A kép közepén fekszik az alvó Polyphemos, Odysseus 3 társa pedig egy fatörzset vonszol Polyph. megvakítására. Jelen van még két satyr. - Most már csak az a kérdés, hogy melyik az a Kyklops című satyrdráma, melyre ez vonatkozik. Mert tudjuk, hogy Aristiasnak is, Cratinas fiának, ki maga is ilyen satyrdráma-író volt, volt egy Kyklops című satyrdrámája. - De abból a körülményből, hogy a vázákép keletkezésének ideje a Kr. e.

4.) Bild u. Lied, I. 35.

V.századba tehető s így majdnem összeesik az euripidesi Kyklops előadásával, nyugodtan állíthatjuk, hogy ez a vázakép is Euripides hatása alatt keletkezett.

Stheneboia. - Egy újabb Phaidra átdolgozott kiadásban, több helyen erősebben aláfőstve. Ugy látszik, hogy Euripides bizonyos kedvteléssel foglalkozott az ilyen irányú tárgyakkal.

Ebben a darabjában is szépen bemutathatta Euripides, hogy a női szívnek még a legkisebb rejtekét is milyen pontosan ismeri. Egymást váltogatják a vágyódó szerelem, majd a féktelen szenvedély, mely nem törődik a házastársi hűséggel, neki tiltott gyümölcs kell, mégha meg is gyalázza magát ezzel. Majd ügyesen belevonja a féltő, aggódnó szerelmet, mely nem tud nyugodni addig, míg a szerelem tárgyát ismét a maga környezetében nem látja. De nem áll meg itt, egy lépéssel to-

vább megy akkor, mikor az asszonyt egy oldaláról, a kalandvágytól égve mutatja be.

Ez a finom lélekanalízis, mozgalmas jelene-
tek kész tárgyai a képzőművészetnek. S mint a
Hippolytos- mondánál is láttuk, a képzőművészet
örömmel ragadja meg az alkalmat s bőven merit
belőle gondolatokat. Ez a tárgy is azok közé tar-
tozik, melyek föltűnően gyakran találunk szor-
galmas munkás kezekre a képzőművészet terén.

De mielőtt még áttérnénk az egyes emlékekre,
azt szeretnénk pontosan megállapítani, hogy meny-
nyiben lehetett Euripides forrás ezen monda
képzőművészeti kialakulásában.

Euripides ezen drámájából csak fragmentumaink
vannak.¹⁾ Ezekből tehát még nem sokat tudnánk
a darab részletes tartalmára vonatkozólag. Rész-
letes tartalmat nyújt ellenben egy scholiastá-

———— 1)
Nauck: i. m. fr. 662 ésköv.

nak a medicai kódexben ránk maradt kézírata
(Leköszölve: Roscher i. m., S" 1509. L.)

Vizsgálva a darab tartalmát arra jutunk, hogy mind Stheneboia személyét, mind pedig sorsát ugy-
szólván egészen Euripides találta fel, csak rész-
ben vett át itt-ott egy két vonást elődeitől,
nevezetesen Homerosztól. De vannak vonások, melyek
egyenesen Euripides találmányai: így pl. Sthene-
boiának a megbüntetése azáltal, hogy a Pegakos-
ról a tengerbe dobja Bellerophon.-

Ezek után nyugodtan elfogadhatjuk azt a véle-
ményt, hogy a tragédia jobban befolyásolta a kép-
zőművészetet, mint az eposz. Sőt tovább menve nem-
csak azt állítjuk, hogy Euripides ezen tárgyban
is befolyásolta, hanem egyenesen azt mondjuk,
hogy Euripides a monda képzőművészeti kialaku-
lásában igenis főforrás volt.

A megmaradt emlékeket, a dráma három fő for-

fordulatának megfelelően, három fő részre lehet felosztani, mégpedig:

1.) Stheneboia Bellerophont hálójába akarja keríteni.

2.) Stheneboia magaviselete Bellerophon elutazásánál.

3.) A bűnös asszony megbüntetése.

(Az itt felsorolandó emlékek mind megtalálhatók: Prittwitz und Gaffron: Bellerophon in der Ant., Kunst c. munkájában.)

1.) A nápolyi nemzeti muzeumban levő vázán¹⁾ az ajtóban áll Stheneboia kar- és nyakékkal díszítve. Az egyik kezében tükör, a másikban egy tál az ilyen esetben jellemző és megszokott almákkal. Előtte áll a chlamysba öltözött Bellerophon csipőre-tett kézzel, hajában szalag. Arcán kellemetlen helyzetének tudata és zavar látszik.

_____) 1) Leközölve Roscher: i. m. „S^m 1518.

Háta mögött van a Pegasos.

2.) A nápolyi muzeum vázáján¹⁾ Bellerophon balján vezeti a Pegasost, leeresztett jobbjaiban levelet tart. Az előtérben két alak Bell. és Sthen. férje hevesen gesztikulálva magyaráznak egymásnak. A palotából Stheneboia kihalgatja a két férfi beszélgetését. Hogy érdekelve van a dologban, mutatja az, hogy idegesen játszik a ruhája szegélyével. - Majdnem ugyanez a helyzet a jattai muzeum vázáján.²⁾ Itt Proitos éppen átadja a levelet. Stheneboia majdnem ugyanigy öltözve, gondosan elrendezett hajjal, a ruhája csücskével játszva egy széken ül. Egy fiatal szolganő legyezi. - Ez ismétlődik meg egy pompeii falfestményen³⁾ is. Proitos átadja a levelet, Sthenoboia

---

1) Prittwitz-G.i.m.28.L.

2) Prittwitz u.G.i.m.29.

3) Prittwitz u.G.i.m.31.

a széktámlától félig elfödve a szemét Bellerophonra irányítja.-Egy másik vázaképen¹⁾ csak az az eltérés az eddig említettektől, hogy a szomorkodó Stheneboia lába előtt egy kicsi gyermek ül, kit némelyek Erosnak, mások pedig Megapenthesnek tartanak.-

A Prittwitz u.G.i.m.66.L.-ján említett vázákép elő részén Bell.bucsuja Jobatestől látható, amikor Bell.a chimaira ellen indul. A háttér közepén ismét Bell.és egy nő látható kitárt karokkal, de nincs fátyola és a haja le van nyírva. Ezen eltérések miatt Engelmann²⁾ azt mondja, hogy ez nem is Stheneboia, csupán a közönséges életből vett jelenet. Welcker viszont éppen ezen eltérő vonásokból akarja Stheneboiára magyarázni. Azért nincs Sthen.-nak haja, mert mikor hallotta,

---

¹⁾ Prittw.u.G.i.m.31.

²⁾ Ann.1874.p.34.

hogy Bell.meghalt, bánatában a gyász jeléül levágta. Kitárt karjai is azt mutatják, hogy nagyon meglepődött a holtnak vélt Bell.visszatérésén.

Szintén a visszatérés utáni jelenet található egy pompeii falfestményen¹⁾. A szomorú és kétségbe esett Stheneb.-val szemben ott áll a képmény Bell.egy társával, mintha csak ezt mondaná:

ὦ παγκρακίστη καὶ θυγῆ· τί γὰρ λέγων
μεῖζον σε τοῦδ' ὄνειδος εἰς εἶπον
τις ἂν 2)

3.) Egy kampaniai kráteren,³⁾ a középén Bell. a levegőben lebeg a Pegazosan (a tengert csak a hullámos vonalak mutatják) és Stheneboiát épen a tengerbe dobja.

1) Giorn.die,scavi nuova serie II.tav.4.

2) Nauck.i.m.fr.670.

3) Prittwitz u.G.i.m.69.

Vannak még képek a chimaira legyőzéséről és magáról a Pegazosról is de ezekről nem lehet még megközelítőleg sem megmondani, hogy melyik író ki-zárólagos hatása alatt készült annál is inkább, mert a Pegazost nem lehet specialisan egy költő-re visszavezetni, hisz ez a monda a nép lelkében élt.

Telephos. A Telephos-mondából csak a biztosan euripidesi vonást ragadjuk ki és mutatjuk meg, hogy ennek is bőven akadt illusztrátora. Ez a vonás pedig az hogy mikor Telephos súlyos sebéből nem tud meggyógyulni, kiragadja a bölcsből a kis Orestest s megöléssel fenyegeti a görö - göket, ha meg nem gyógyítják. - S valóban Achilles dárdájának vasporától begyógyul a mély seb.

Az a jelenet, hogy Telephos megragadja a kis Orestest, hogy megölje, igen gyakori a képzőmű - vészetben. Így pl.

Egy rouvoi váza¹⁾ a nápolyi muzeumból. Kevésbé szép és nehézkes vonásokkal, de a tényállást jól megismertető feltüntetésével adja a helyzetet. Telephos ballábával az oltárra térdel, jobb combján a kötés alól vér csepeg. Mysiai sapkát visel, chlamysa mintha a szél fujt volna bele, vitorlaként ki van feszítve. Baljában tartja a kis Orestest, jobbjaiban a kihuzott kard. Előtte ott áll méltósággal Agamemnon.-Hasonló a szitnáció egy karneolgemmán, melyet Baumeister i.m. III.S.1724.hoz.

Egy vörös alakokkal díszített eumaei vázán²⁾ Telephos egy oltáron ülve kinyújtott baljával jobb lábán tartja Orestest és meg akarja ölni. Agamemnon dárdával fenyegeti, de Klytaimnestra visszatartja. Nővére és a dajka a borzalom kife-

1)

Roscher i.m.T.305.

2)

Baumeister i.m.III.1725.L.

jezésével arcukon szintén láthatók.-Ugyanez van egy vázán (leközölve Tischbein: Vases d. Hamilton 2,6) és egy ezüst ivóedényen a pétervári Ermitage-ban (leközölve: Arch.Ztg.1857.Taf.107.)

Ez a jelenet bőven látható még etruszk vázákön is, melyeket Brunn: Urne Etrusche tav.26-34. sorol fel.

(Valószínűen Euripides Augé-jának egy jelene-
te látható etruszk „Aschenkist”¹⁾ képén, melyen
a kis Telephost, kit egy szolgáló tart, nagyaty-
ja, Aleos agyonütéssel fenyegeti. Augé az oltár-
ra menekül és egy törött Athena-szobrot ölel át.)

Végre idetartozik egy eredeti pergamoni reli-
ef idevágó része.²⁾ -Telephos, kinek a bal felső
combján láthatók a szalagok, az oltáron ül s ki-
méletlenül tartja bal karjában a kicsikét.

¹⁾ Roscher. i. m. T. 298. L.

²⁾ Baumeister i. m. II. S. 1272.

Jobbja ökölbe szorul, mintha a gyermek fejét akarná szétzúzni. (vagy, mint Pilling¹⁾ mondja, eredetileg kard volt a kezében.) A dajka megijedve húzódik meg az oltár mellett.

---

¹⁾ Quomodo Tēlephi fabulam et scriptores et artifices veteres tractaverint, Halle 1886. S. 95.

Ezekben próbáltuk kimutatni a harmadik nagy tragikusnak a viszonyát a képzőművészethez.

A másik két tragikus mellett úgyszólván egészen elhanyagult Euripidest egy másik oldalról is megismertük. Azt tudtuk eddig is, hogy kora nagyon szerette irónkat, s most ennek egy új indítóokát fedtük fel. Ennek a megbecsültetésnek előidézője nagyrészt az volt, hogy Euripides áttörve a tradíció már-már fojtogató bilincseit, újat, változatosat hozott mind tárgyban, mind pedig jellemeiben. A reális valóság, az ember a maga valóságában, jobban érdekelte Euripides kortársait, kiknek a világnézete is hatalmasan megváltozott, mint a képzelt emberfeletti nagyság. De talán nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy a népszerűség előidéző okai közé tartozott költőnk művészi tapintata is. Ez a művészlélek nem tudott közömbös lenni azokkal a szépségekkel

szemben, melyek között élt, ami mellett egy laikus közömbösen megy el, ő megnézte, sőt nem csak megnézte, hanem a művészt a salaktól éles kritikával elválasztva s lelke mélyén feldolgozva, átalakítva, idealizálva, tetszetős versekbe foglalva hallgatói szemei elé tárja.

S ezzel két nagy szolgálatot tett. Az első az, hogy megértve Perikles intencióját, kivette részét a nemes feladatból, melyért ritkán jár külső elismerés, de annál nagyobb lelki megelégedettség: az a tudat, hogy megcselekedtük, a - mit megkövetelt a haza.- Nem tudjuk biztosan megállapítani, hogy ezt öntudatosan tette volna, hisz két és félezer év múlva nehéz valakinek a lelkébe látni, de ami ránk maradt, abból azt lehet következtetni, hogy igenis öntudatosan tette. Az a lángoló hazaszeretet, mely az „Athén minden előtt” elvet sugallta lelkébe, iratta a költővel

azokat a páratlan sorokat melyekben Athén és szövetségeseinek műkincseit, művészi termékeit csillogtatja meg hallgatói lelki szemei előtt. S az az művészileg képzett görög nép nem volt hálátlan költőjének fáradozásával szemben: megértette törekvését és honorálta.

A másik nagy szolgálat pedig az, hogy ezen művészi lélek kontemplációin át mi utódok egy kis bepillantást nyerhetünk oda, ahonnét van ugyan egy-két eredeti emlékünks is, de melyekről az idő vasfoga lerágta azt a történelmi miliőt, melyet egy szemtanú leírása tárhat elénk. Ez akar rejtőzni azon adatok háta mögött, melyet a második részben felvonutattunk.

De talán tökéletlen lett volna a képünk költőnkről a művészet szempontjából, ha nem vizsgáltuk volna azt, hogy az utókor megértette-e az euripidesi drámák művészi kincseit, meglátta-e

azt a lüktető életet, amely drámáiban szemünk előtt lepereg.

Hogy igenis megértette, ezt igyekeztünk bővebben a harmadik részben bebizonyítani. S láttuk, hogy az az újság, mely kortársainak is annyira tetszett, nem tévesztette el hatását a képzőművészetre sem. Azok a finom lélekanalizisek, az érzelemskálák, tomboló szenvedélyek harcának leírása sokszor, nagyon sokszor adott ecsetet vagy vésőt a művészek kezébe. Azokat a művészi szemmel meglátott kompozíciókat, azokat az életet lehelő konfliktusokat és helyzeteket hányszor látjuk majd egy szarkofágon, majd egy szoborcsoporton, majd festményen.

S ha a másik két nagy tragikussal hasonlítjuk össze, nyugodt lélekkel mondhatjuk, hogy egyiknek sem volt oly hatása a képzőművészetre, mint éppen költőnknek. Érthető is. Azok szorosan ra -

gaszkodtak ahhoz, amit elődeiktől átvettek, Euripides pedig, ha nem tetszett neki amit talált a mithoszbán, egyszerűen átalakította, vagy ha még így sem volt kielégítő számára, akkor teremtett ő maga olyan mithoszt, mely alkalmas volt számára hogy költőileg feldolgozza. S azt hisszük, hogy ez a tevékenysége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy oly bőven találunk illusztrátort drámaihoz, mert az új mindig vonzza az embereket.

De mikor ezt megemlítjük, nem tudjuk elhallgatni, hogy van Euripidesnek olyan alkotása, melyet a régi mithoszt átformálva, jórésztben ő teremtett meg és még sincs sehol nyoma a képzőművészetben. A Helena c. drámájára gondolunk. A régiek mind bűnös asszonynak rajzolják Helenát, ki egy ifjuért még házasságtörésre is kész. S ebben Euripides is osztozik, mikor a Helena c. drámája előtt három évvel írt darabjában a Trójai Nőkben ke-

gyetlenül megmondja véleményét Helenáról. De három év múlva, felhasználva a régebbiek (Stesichoros stb.) egy-két adatát, ki akarja menteni Helenát, mert a csapongó költői képzelet alkalmasnak találja az így átalakított Helenát, hogy egy fantasztikus szindarabot írjon róla. Hogy Helena „alibijét” igazolhassa elküldi őt Egyptomba, hogy ezáltal ártatlannak tüntesse fel Helenát, hiszen ő Egyiptomban volt, Trójában pedig csak a csalóka árnyképe.

Ebben a darabban is mennyi a művészi ábrázolásra való anyag! Csak néhány jelenetet említünk: Helena az oltárhoz menekül, Menelaos megérkezése és találkozása feleségével Egyiptomban, Helenának és férjének szökése stb.

És föltűnő, hogy, míg a többi drámáiból sokkal jelentéktelenebb vonásokat is találunk feldolgozva, ebből a drámából ugyyszólván semmi, legalább

is ezekre a főbb jelenetekre vonatkozólag.

Hogy mi lehet az oka, az még a jövő kérdése.

Mi utódok, kik csak mintegy halvány tükörben szemlélhetjük a letűnt hatalmas kulturát színeiben gazdag mozgalmas életét, csak hálával adózhatunk Euripidesnek, hogy ragyogó művészetével félrehuzta egy kissé a mi számunkra is a feledés mindent eltakaró függönyét és itt-ott egy kis bepillantást enged korának mozgalmas művészi életére..

•

Tartalom.

I. Az irodalom és a művészet kapcsolata a görög nép művelődésének fejlesztésében.

1.) Az irodalom és művészet viszonya (színházi, művészi nevelés.

2.) Perikles

(3.) Művészeti állapotok Euripides köréből.)

II. A képzőművészet Euripidesnél.

1.) Építészet

2.) Szobrászat

3.) Festészet

4.) Iparművészet

III. Euripides mint a képzőművészet forrása.

1.) kisebb fragmentumokban

2.) nevezetesebb drámákban és fragmentumokban

- a) Andromeda
- b) Antiope
- c) Bacchai
- d) Danaë
- e) Herakles
- f) Hekábe
- g) Hippolytos
- h) Iphigenia és Orestes
- i) Leda
- j) Medea
- k) Oidipus
- l) Pasiphaë
- m) Philoktetes
- n) Eteokles és Polyneikes
- o) Satyrok, Silenos
- ö) Stheneboia
- p) Telephos

Felhasznált forrásmunkák:

- A. Baumeister: Denkmäler des klassischen Alter -
tums, München u. Leipzig 1885. 3 kötet.
- W. H. Roscher. : Ausführliches Lexicon der Griechi-
schen u. Römischen Mythologie. Leipzig.
- Dr. W. Lübke. : Denkmäler d. Kunst. 2 k. Stutt -
gart 1860.
- J. Overbeck. : Geschichte der Griechischen Plas-
tik I-II. Leipzig 1857.
- Pauly-Wissowa: Realencyclopädie der class. Alter-
tums. Stuttgart.
- Aug. Nauck. : Tragicorum Graecorum fragmenta,
Lipsiae 1856.
- Péterfy J. : összegyűjtött munkái II. kötet
Bp. 1902.
- Salamon Rein- : Répertoire de la Statuaire Grec-
ach.
gue et Romaine. Paris, 1897. 2 kötet.
- Wilh. Furtwäng^{ler}- : Die Id^{ee} des Todes in den Mythen
Iax.

und Kunstdenkmälern der Griechen,
Freiburg.1855.

Pitture d. Ercolomo.

Walter Pater : Görög tanulmányok. Ford. Kőszegi
László. Bp. 1914.

Dr. Gottfried ^m
Kinkel : Eur. und die bildende Kunst,
Berlin, 1871.

Csengeri J. : Euripides drámái.

Joh. Winckelmann: Geschichte d. Kunst. 2 kötet, Wien.

Pecz V. : Ókori Lexikon. 2 kötet Bp.

Montfaucon : L Antiquitates Etruscae.

Beöthy Zs. : Művészetek története Bpest 1906.

Euripides fabulae, Theobaldus Fix, Parisiis 1843.

(Vogel : Señen aus Eur. auf Vasenbildern, Jahn:
Archeol. Beiträge, C. Robert: Bild u. Lied, Sarnov:
Sarkophag stb. munkákat még Németországból sem
tudtam most megszerezni.)